



Gebiedsaanpakken aardgasvrij

EEN KIJKJE IN DE KEUKEN →



Gemeente
Rotterdam

Rotterdam aardgasvrij: een spannend leertraject



LEES ARTIKEL



Financiële en technische aanpak op orde

Bekijk artikelen



De gebiedsaanpak aardgasvrij: uitgangspunten, ambities en resultaten

LEES ARTIKEL



Kansen om de wijk te verbeteren

Bekijk artikelen



Bewoners meenemen in de verandering

Bekijk artikelen



Rotterdam aardgasvrij: een spannend leertraject

In Rotterdam gebruiken we, net als de rest van Nederland, in 2050 geen aardgas meer om te koken, te douchen en onze huizen en gebouwen te verwarmen. Dat is nogal een ambitie, want een hele stad aardgasvrij maken is best complex. In cijfers betekent het dat er elk jaar zo'n 8.000 huizen en gebouwen van het gas af moeten. Van huurwoningen tot koopwoningen, van laagbouw tot hoogbouw, en van winkels tot bedrijfspanden.

Maar het betekent natuurlijk nog veel meer. Want de overstap naar duurzame warmtebronnen is naast een technische, financiële en beleidsmatige opgave, vooral een sociale opgave, die zich afspeelt achter de

deuren van bewoners en ondernemers.

Een opgave waarvan iedereen overtuigd is dat deze bijdraagt aan een betere toekomst voor de generaties na ons, maar waarvan niemand nog precies weet hoe het moet.

Wij vinden het belangrijk dat de overstap naar aardgasvrij voor iedereen betaalbaar is. Rotterdammers zijn wel groen, maar niet gek. Natuurlijk zien ze de kansen van verduurzaming, maar ze hebben ook vragen en maken zich soms zorgen. Wat gaat me dat kosten? Kan ik nog wel koken op zo'n elektrische kookplaat? Kan mijn zaak gewoon doordraaien? Hoe lang ligt de straat open? Het is dus ontzettend belangrijk dat we huurders, huiseigenaren en ondernemers vanaf het begin betrekken bij de overstap.

Daarom hebben we gekozen voor een gebiedsgerichte aanpak, waarin we het aardgasvrij maken van een wijk koppelen aan ruimtelijke en sociaal-



Bas Kurvers

Wethouder Bouwen, wonen en energietransitie gebouwde omgeving

maatschappelijke vraagstukken. Dat betekent dat we met mensen in gesprek gaan en onderzoeken hoe we iedereen mentaal en financieel meekrijgen. En we kijken of er werkzaamheden in de buitenruimte zijn die we tegelijkertijd kunnen uitvoeren, zoals het aanpakken van de riolering, wateroverlast of de herinrichting van een pleintje.

Deze nieuwe manier van werken is een spannend leertraject, waarbij de gemeente samen met

bewoners, ondernemers en partners uitvindt wat wel en niet werkt. Dit digitale magazine vertelt de verhalen over de eerste mooie stappen, het belang van samenwerking, de complexiteit, ervaringen van Rotterdammers en de lessen die we tot nu toe geleerd hebben. Verhalen die inspireren en hopelijk ook overtuigen dat de energietransitie echt lukt als we allemaal ons steentje bijdragen.



De gebiedsaanpak aardgasvrij: uitgangspunten, doelstellingen en resultaten

In 2050 is Rotterdam aardgasvrij. Daarom zijn we rond 2016 gestart met de eerste plannen om wijken van het aardgas af te halen. Met de gebiedsaanpakken aardgasvrij wordt Rotterdam wijk voor wijk van het aardgas afgehaald en aangesloten op een alternatieve, duurzame warmtevoorziening. Tegelijkertijd omvat de gebiedsaanpak een veel bredere inzet dan alleen het aardgasvrij maken. Hoe geeft de gemeente Rotterdam precies invulling aan de gebiedsaanpak aardgasvrij; welke andere opgaven in de wijken spelen een rol? Welke doelstellingen zijn aan de zes gebiedsaanpakken gekoppeld? En tot slot: welke resultaten zijn nu al zichtbaar, en van welke geleerde lessen kunnen toekomstige wijken profiteren?



Deel 1: Uitgangspunten, koppelkansen en stappen in de gebiedsaanpak

De zes gebiedsaanpakken

In vijf wijken zijn we begonnen met een gebiedsaanpak aardgasvrij. Zo leren we wat er nodig is om wijken van het aardgas te halen. Zo staat het er nu voor:

- **Heindijk (IJsselmonde)** – Het warmtenet wordt vanaf het najaar van 2021 aangelegd.
- **Reyeroord (IJsselmonde)** – Het ontwikkelen van een aanbod voor gebouweigenaren is aan de gang. Dit is voor de zomer gereed.
- **Pendrecht (Charlois)** – Gebouweigenaren in Pendrecht Zuid hebben in april 2021 een aardgasvrij aanbod ontvangen. Pendrecht Noord volgt eind dit jaar.
- **Bospolder-Tussendijken (Delfshaven)** – Havensteder, Eneco en de gemeente hebben de gebiedsovereenkomst getekend. Dit is het startschot om circa 1.600 woningen aardgasvrij te maken. De uitvoering is in maart 2021 gestart. Het aanbod voor particuliere eigenaren is voor de zomer gereed.
- **Prinsenland-Het Lage Land (Prins Alexander)** – De voorbereiding voor de aanbesteding van het warmtenet is gestart.
- **Rozenburg** – De voorbereiding voor de aanbesteding van het warmtenet is gestart.



“Aardgasvrij levert niet alleen milieuwinst op, het zorgt bijvoorbeeld ook voor een veiligere woning.”





en sociale vraagstukken. Want de gemeente wil met de gebiedsaanpak aardgasvrij ook de positie van de wijk en de bewoner verbeteren.

Daarvoor is het belangrijk om goed te kijken naar wat er in een wijk speelt en waar koppelkansen liggen. Dat betekent dat diverse actuele opgaven in een wijk tegelijkertijd worden opgepakt. De gebiedsaanpak aardgasvrij ziet er in elke wijk dus anders uit, omdat elke wijk unieke kenmerken en behoeften heeft.

Wat zijn de koppelkansen binnen de gebiedsaanpak aardgasvrij?

Binnen een wijk zijn er verschillende opgaven die we kunnen oppakken. Deze kunnen worden onderverdeeld in fysieke opgaven en sociaal-maatschappelijke opgaven. Onder fysieke opgaven vallen bijvoorbeeld het vervangen van het riool (zoals onder andere gebeurt in Bospolder-Tussendijken), het aanpakken van wateroverlast (Reyeroord) en herinrichting van de wijk (Heindijk). Een groot voordeel van het combineren van werkzaamheden is dat de overlast in de openbare ruimte tot een minimum wordt beperkt.

Wat houdt de gebiedsaanpak aardgasvrij in?

Vanaf het begin heeft de gemeente Rotterdam een integrale visie op de gebiedsaanpak aardgasvrij ontwikkeld. Dat betekent dat het aardgasvrij maken van een wijk hand in hand gaat met inzet op andere (leef)gebieden, zoals de buitenruimte



Ook zijn er belangrijke sociaal-maatschappelijke opgaven in de wijken. Zo is het team in Heindijk samen met [Frontlijn](#) langs de deuren gegaan. Dit was vooral bedoeld om mensen met sociale en/of

financiële problemen hulp aan te bieden, zodat ze zowel mentaal als ook financieel ruimte krijgen om mee te doen aan de energietransitie.



De ene keer sluit een gebiedsaanpak aardgasvrij aan bij lopende projecten in een wijk, de andere keer starten we als eerste in een gebied. In drie gebiedsaanpakken trekken we op met al bestaande wijkprogramma's, die als doel hebben de wijk te verbeteren.



“Het biedt voordelen om een stad per gebied aardgasvrij te maken.”

In Reyeroord werken we intensief samen met het programma [Reyeroord+](#). In Prinsenland-Het Lage Land is dat het programma Toekomstwijken. Op de thema's energie, aanpassen aan een veranderd klimaat, langer thuis, mobiliteit en digitalisering werken we samen met partners zoals woningcorporaties om de wijk toekomstbestendig te maken. In Bospolder-Tussendijken loopt sinds 2018 het programma Veerkrachtig Bospolder-Tussendijken, dat zich richt op de thema's zorg, jeugd en opvoeden; werk, taal en schulden; en energie, wonen en buitenruimte. In tien jaar tijd willen we de sociale index van de wijk samen met bewoners en ondernemers naar het stedelijk gemiddelde brengen.



Wat zijn de stappen in het aardgasvrij maken van een gebied?

Het biedt voordelen om een stad per gebied aardgasvrij te maken. En het kan ook niet anders. Het is namelijk niet haalbaar om de gehele stad in bijvoorbeeld tien jaar tijd van het aardgas te

halen; daarvoor zijn de veranderingen te groot. Als alle straten van Rotterdam in een periode van tien jaar open moeten voor de aanleg van een warmtenet, dan zou de stad letterlijk onbereikbaar zijn en zouden bewoners en ondernemers veel overlast ondervinden. Daarom benadrukken





Drie hoofdthema's

Bij een gebiedsaanpak wordt een proces doorlopen dat bestaat uit drie hoofdthema's:

- 1** Ruimtelijke inpassing: het ontwerp en de ruimtelijke inpassing van het warmtenet.
- 2** Financiële en technische aanpak op orde: het opstellen van een gebied business case.
- 3** Kansen om de wijk te verbeteren: aan de slag met meekoppelmogelijkheden in het gebied.

we telkens het belang om nu al te beginnen. In die eerste wijken kan bovendien waardevolle ervaring worden opgedaan, waarmee de rest van de stad aardgasvrij kan worden gemaakt. Een ander belangrijk voordeel is het financiële plaatje. Door een gebied als geheel aan te pakken, kun

je een wijkdeal sluiten waarvan alle eigenaren profiteren. Ook kun je in een gebiedsgerichte aanpak de kosten beter verdelen. Dat zorgt voor een aantrekkelijker aanbod per gebouweigenaar. Een andere reden om gebiedsgericht te werk te gaan is dat voor de meeste Rotterdamse wijken

een warmtenet het makkelijkste en voordeligste is. Dit is een collectief systeem dat altijd gebiedsgericht wordt aangelegd. Ook biedt het de meeste (kosten)voordelen als veel mensen in een gebied hiervoor kiezen.



Tien stappen

Binnen de drie hoofdthema's onderscheiden we tien stappen. Deze stappen worden in elk gebied op maat gevolgd en kunnen deels ook parallel aan elkaar lopen.

1



Analyse van een gebied

3



Ontwerp van het warmtenet

5



Schouw

8




Met het aanbod de wijk in

2



Aan de slag met koppelkansen

4



Fasering

6



Gebied business case

9



Afspraken maken

7



Aanbod voor gebouweigenaren

10



Het aanleggen van het warmtenet



Deel 2: Doelstellingen

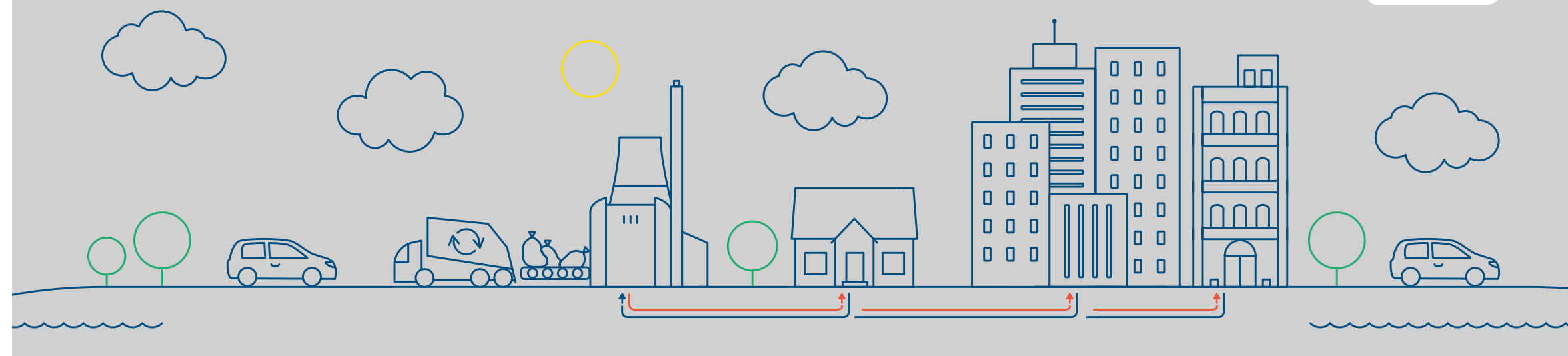
Hoe zijn de vijf wijken gekozen en wat zijn de doelstellingen?

De wijken zijn gekozen om zoveel mogelijk verschillende ervaringen in de praktijk op te doen. Er zijn gebieden gekozen met en zonder concessie, gebieden waar we samen optrekken met de rioolvervangings- of juist niet, er zijn gebieden met veel en weinig bewonersinitiatieven, gebieden waar al een integraal wijkprogramma loopt en gebieden waar dit juist niet het geval is. Een ander belangrijk aspect is de variatie in het type eigenaren en de bebouwing in een gebied.

In deze fase van de gebiedsaanpakken is het ook van belang dat er een grote vastgoedeigenaar zoals een woningcorporatie in het gebied is die renovatieplannen heeft. Die plannen zijn dan de startmotor van de gebiedsaanpak aardgasvrij, want zonder bestaande renovatieplannen wordt het een stuk moeilijker om al het vastgoed mee te nemen in de overstap naar aardgasvrij.

Rotterdam aardgasvrij komt dichterbij

Samen werken we aan duurzame stadswarmte vattenfall.nl/werkzaamheden



De belangrijkste doelstelling van de eerste gebiedsaanpakken is om te leren en te komen tot een aanpak die haalbaar, betaalbaar en opschaalbaar is. Er is daarom ruimte voor uitproberen, ontdekken en bijsturen. Onderdeel van die leerervaring is het zoeken naar een balans tussen standaardisatie en maatwerk. Zo staan de stappen van een gebiedsaanpak zo goed als vast, maar wordt per gebied opengelaten hoe deze stappen

precies worden ingevuld. Dat heeft vaak ook te maken met de vorm die de samenwerking in een gebied aanneemt. Zo trekken we in Bospolder-Tussendijken samen op met woningcorporatie Havensteder en warmtebedrijf Eneco, en werken we samen binnen het brede programma in de wijk. In Prinsenland-Het Lage Land werken we samen met de gemeente Capelle aan den IJssel en twee woningcorporaties.

De leerervaringen in de gebiedsaanpakken leveren ook input op voor de gesprekken met de rijksoverheid over de juiste randvoorwaarden voor de energietransitie op landelijk niveau. Zo hebben we de ervaringen in Heindijk direct een plek kunnen geven in onze zienswijze op de nieuwe Warmtewet.





Financiële middelen vanuit het Rijk

Het financiële aanbod richting eigenaar-bewoners is een van de spannendste onderdelen van een gebiedsaanpak aardgasvrij. Het uitgangspunt hierbij is om de energietransitie haalbaar en betaalbaar te houden voor alle Rotterdammers. De gemeente Rotterdam krijgt nu veel subsidie vanuit het Rijk. Ook na de fase van de landelijke proeftuinen is financiële ondersteuning van het Rijk noodzakelijk. Daarom pleit de gemeente ervoor dat het Rijk met goede (financiële) regelingen komt.

Daarbij kan ook gedacht worden aan gunstige leningen of gebouw gebonden financiering. Ook de nieuwe Warmtewet kan helpen de kosten te verlagen door te sturen op een goede kostenverdeling en kostenverlaging, bijvoorbeeld door uit te gaan van een lager rendement van bedrijven bij het aanleggen en exploiteren van warmtenetten.



In de toekomst wordt het waarschijnlijk ook mogelijk om de overstap naar aardgasvrij te verplichten. Voor de gemeente Rotterdam moet zo'n verplichtingsmogelijkheid samengaan met financiële middelen vanuit het Rijk om die overstap ook betaalbaar te maken. Voor iedereen.

De verkenningsgebieden

De gemeente heeft onderzoek gedaan naar de gebieden die na de zes pilotgebieden aan de beurt zijn om aardgasvrij te worden. Dat is gebeurd in veertien verkenningen. Hieruit blijkt welke gebieden het meest kansrijk zijn om voor 2030 een gebiedsaanpak aardgasvrij te starten.

De overige gebieden worden op een later moment aardgasvrij gemaakt. De uitkomsten van de verkenningen krijgen een plek in de Transitievisie Warmte. Medio 2021 behandelt de gemeenteraad de Transitievisie Warmte. De visie is een advies aan het volgende college. Dat beslist over de start van nieuwe gebiedsaanpakken aardgasvrij.



Deel 3: Resultaten

Wat zijn de resultaten in de zes gebieden tot nu toe?

Het belangrijkste doel van de pilotgebieden is om ervaring op te doen zodat de rest van Rotterdam daarvan kan profiteren. Het gaat daarbij onder andere om manieren van samenwerken, participatie en communicatie, het komen tot een goede business case, een aantrekkelijk aardgasvrij aanbod voor gebouweigenaren, en een goede ruimtelijke inpassing. Dit zijn stuk voor stuk essentiële aspecten aangezien we de komende jaren nog heel veel aardgasaansluitingen moeten vervangen. Het is dus belangrijk om te komen tot een opschaalbare aanpak en te weten hoe we bewoners het beste kunnen meenemen in het proces.



Met name in Heindijk, Pendrecht, Reyeroord en Bospolder-Tussendijken zijn al veel concrete ervaringen opgedaan. Denk bijvoorbeeld aan het aardgasvrij aanbod in Heindijk, het [schouwen](#) van woningen in Pendrecht en Reyeroord en de ruimtelijke inpassing in Bospolder-Tussendijken. Zo wordt steeds duidelijker waar kansen liggen voor standaardisatie, en waar maatwerk belangrijk blijft. Een combinatie van deze twee zal in de praktijk nodig zijn, omdat we daarmee zowel meters kunnen maken als bewoners heel gericht kunnen betrekken en de aanpak kunnen afstemmen op wat er speelt in een wijk.

- **Business case**

Het opstellen van de business case kan goed gestandaardiseerd worden voor andere wijken in Rotterdam. Vooral nu landelijk het zogeheten 'startmotor-model' beschikbaar is gekomen, is het maken van berekeningen een stuk makkelijker. Onderhandelen met de warmteleverancier over de kosten is vaak een taai proces, en een geleerde les is dat je hier de tijd voor moet nemen. Gelukkig gaat ook dit na de eerste wijken en met behulp van het startmotor-model een stuk sneller. Waar we in Heindijk meer dan een jaar hierover hebben

gedaan, verwachten we in Reyeroord binnen enkele maanden klaar te zijn.

- **Schouwen van woningen**

Op basis van de brede ervaring die is opgedaan met het schouwen van verschillende typen woningen in Heindijk, Pendrecht en Reyeroord, hebben we een goede methode ontwikkeld om inzicht te krijgen in de kosten die komen kijken bij de werkzaamheden in de woning.

- **Koppelkansen**

Het verschilt per wijk welke koppelkansen we oppakken, en hoe we dat doen. Op basis van de opgedane ervaringen weten we steeds beter hoe we bepaalde opgaven moeten aanpakken of kunnen combineren. Denk bijvoorbeeld aan de aanleg van stadsverwarming en het tegelijkertijd ruimte houden voor bomen in een straat. De samenwerking met andere onderdelen van de gemeente is daarbij essentieel. Voor de aanpak van opgaven in het sociale domein zijn bijvoorbeeld collega's van Maatschappelijke Ontwikkeling en Werk & Inkomen in de lead.





● **Participatie- en communicatiemiddelen**

- Persoonlijke aandacht was in Heindijk een van de succesfactoren. De vraag is hoe we de kracht van deze aanpak kunnen houden in gebiedsaanpakken in grotere gebieden. Dit gaan we uittesten in Pendrecht en Reyeroord.
- Waar in Heindijk medewerkers van de gemeente met elke eigenaar-bewoner een persoonlijk gesprek hebben gevoerd, is dat in Pendrecht-Zuid met zo'n negenhon-

derd eigenaar-bewoners niet haalbaar. In Pendrecht-Zuid kiezen we daarom voor een getrapte communicatieaanpak. Mensen worden eerst schriftelijk geïnformeerd, daarnaast worden (online) informatiebijeenkomsten gehouden en als mensen willen, bieden we ook de mogelijkheid voor een persoonlijk gesprek.

- Het testen van communicatiemiddelen bij bewoners werkt ook goed. Zo zorg je ervoor dat communicatiemiddelen aansluiten op

de doelgroep en voorkom je zoveel mogelijk dat bepaalde zaken vragen oproepen. Daarom onderzoeken we ook in elke wijk hoe bewoners aankijken tegen aardgasvrij. De kennis die we daarbij opdoen, gebruiken we bij de ontwikkeling van de participatieaanpak. Zo is in Heindijk op basis van dit onderzoek de succesvolle keuzekaart ontwikkeld, waarbij mensen kunnen kiezen tussen helemaal van het aardgas afgaan, alleen elektrisch koken dan wel stadsverwarming, of het uitstellen van hun keuze.

- Als manieren van participatie en communicatie goed blijken te werken, kunnen deze ook in andere wijken worden ingezet. Daarbij valt te denken aan (digitale) bewoners-

“In welke wijk onderzoeken we hoe bewoners aankijken tegen aardgasvrij. De kennis die we daarbij opdoen, gebruiken we bij de ontwikkeling van de participatieaanpak.”

avonden, spreekuur, huiskamergesprekken, een informatiemap, maar ook aan creatieve manieren om mensen te betrekken, zoals of het plaatsen van aardgasvrije kunstobjecten in de wijk en het organiseren van elektrische kookworkshops.





Financiële en technische aanpak op orde

Ontwerp van het warmtenet

“Denk tijdig na over het integreren van bovengrond en ondergrond in een aardgasvrije wijk”

[LEES ARTIKEL](#)

Woningschouw: nut en noodzaak



[LEES ARTIKEL](#)

Gebied business case

Slimme financiële constructies



[LEES ARTIKEL](#)

De succesfactoren van de gebieds-aanpak volgens warmtebedrijven Eneco en Vattenfall



[LEES ARTIKEL](#)

Zo worden Prinsenland-Het Lage Land en Rozenburg aangesloten op het warmtenet



[LEES ARTIKEL](#)



“Denk tijdig na over het integreren van boven- grond en ondergrond in een aardgasvrije wijk”

De gebiedsaanpakken aardgasvrij kenden aanvankelijk twee hoofdsporen: het financieel-technische spoor (hoe zorgen we ervoor dat de overstap van aardgas naar een alternatief haalbaar en betaalbaar is?) en het sociaal-maatschappelijke spoor (hoe zorgen we dat de transitie meerwaarde heeft voor wijkbewoners?). Programmamanager Bospolder-Tussendijken aardgasvrij Anne-Marie Verheijen miste een belangrijk derde spoor: de ruimtelijke inpassing van het warmtenet. Ze vertelt over de noodzaak om de boven- en ondergrond te verbinden, boomspiegels en creatieve oplossingen voor verdeelstations.



Voor Anne-Marie gaat nadenken over de inrichting van de openbare buitenruimte als vanzelf. Voordat ze in 2019 aan de slag ging als programmamanager aardgasvrij Bospolder-Tussendijken werkte ze bij Stadsontwikkeling Ruimte en Wonen. Door dagelijks met Stadsbeheer te schakelen, wist ze hoe belangrijk het is om nieuwe ontwikkelingen op tijd te

onderzoeken, af te stemmen en in te plannen. Anne-Marie: “Toen ik me als programmamanager ging bezighouden met de energietransitie, merkte ik dat dit onderwerp nieuw was voor de projectteams. Het ging vooral over: waar gaan we naartoe en hoe zorgen we ervoor dat de mensen er wat aan hebben?”





“We hebben in deze gebiedsaanpak aardgasvrij echt gepioneerd.”

Uitdagingen door krappe straten

In een wijk als Bospolder-Tussendijken (BoTu) – die de komende jaren op het warmtenet van Eneco wordt aangesloten – is aandacht voor de buitenruimte erg belangrijk. “BoTu is een vooroorlogse stadswijk, veelal tussen 1910 en 1930 gebouwd”, vertelt Anne-Marie. “De wijk kenmerkt zich door smalle straatjes en vrij weinig groen. Ook vind je er veel gestapelde bouw, zowel hoge flats als lagere appartementencomplexen. Vanwege de drukke bovengrond wist ik al snel dat hier grote uitdagingen lagen om een warmtenet in te passen.”

Begin op tijd

Anne-Marie is bewust anderhalf jaar geleden al begonnen met het onderzoeken van de ruimtelijke uitdagingen en kansen. “Ik kan niet vaak genoeg benadrukken dat je hier niet pas mee moet beginnen als de deal met de warmteleverancier is gesloten. Vaak wil die partij vrij snel - zo’n negen maanden later - beginnen met de werkzaamheden. Ga je dus pas aan de slag met deze vraagstukken als de deal er is, dan leidt dat tot flinke vertraging. Of het gaat ten koste van de kwaliteit. Want een tijdspanne van ongeveer

negen maanden is veel te kort om de ruimtelijke kwesties zo op te pakken dat je kwaliteit in de buitenruimte kunt behouden, laat staan vergroten. Terwijl dat laatste natuurlijk is wat we willen. Een gebiedsaanpak vraagt dus ook om [investeringen in tijd en menskracht voordat de deal rond is](#) - en dat is in BoTu uiteindelijk goed gelukt.”

Volgens Anne-Marie heeft de kwaliteit van de toekomstige buitenruimte alles te maken met de ondergrond van vandaag. “Als je je nú niet tijdig en grondig verdiept in de inpassing van het warmtenet in relatie tot de buitenruimte, dan heb je kans dat je over tien of twintig jaar tegen onmogelijkheden aanloopt – omdat je er destijds niet goed over hebt nagedacht.”

Bomen zijn belangrijk (en hebben ruimte nodig)

Je wilt dus niet zomaar een warmtenet in de grond leggen, maar op zoek gaan naar die specifieke inpassing waardoor ook andere belangrijke elementen in een wijk hun ruimte behouden of kunnen krijgen. In BoTu gaat het daarbij voor een belangrijk deel om bomen en groen, vertelt Anne-Marie. “Bomen zorgen voor kwaliteit in de

buitenruimte en hebben meerdere functies, zoals het tegengaan van hittestress. Maar tegelijkertijd hebben bomen veel ruimte in de ondergrond nodig. In BoTu hebben we daarom rekening gehouden met de (toekomstige) boomstructuur, oftewel de ruimte die bomen nodig hebben om goed te kunnen groeien.” Samen met Stadsbeheer, het ingenieursbureau en landschapsontwerpers van de gemeente én Eneco ging Anne-Marie met deze uitdaging aan de slag. “Voor zo’n vijftien straten hebben we tekeningen gemaakt met het idee dat er altijd ruimte moet blijven voor voldoende bomen in de toekomst. We hebben in deze gebiedsaanpak aardgasvrij echt gepioneerd om op tijd de bovengrond en ondergrond integraal op elkaar af te stemmen.”



Ruimte voor verdeelstations

Niet alleen voor de bomen was het belangrijk om slim om te gaan met de beperkte openbare buitenruimte in de wijk. De verdeelstations – elk zo'n 5x7x2 meter - van het warmtenet moesten ook een plek krijgen. In de bestaande appartementencomplexen konden deze vrijwel niet ondergebracht worden. "Dan kijk je al snel naar de openbare buitenruimte", legt Anne-Marie uit. "Maar pleintjes zijn schaars in de wijk en zijn bedoeld voor kinderen om te spelen. We hebben de tijd genomen – en ook echt nodig gehad – om hier een andere oplossing voor te bedenken. Hiervoor trokken we nauw op met woningcorporatie Havensteder, die ruim 60 procent van het vastgoed in de wijk bezit."

Door constructief samen te werken, kwamen de partijen tot een goede oplossing. "Van een aantal bedrijfspanden van Havensteder lopen de huurcontracten af of worden bepaalde huurcontracten niet verlengd. In die ruimtes gaan we de verdeelstations plaatsen", aldus Anne-Marie. Ze wijst erop dat dit soort uitdagingen allemaal in de voorbereidingsfase en in nauwe samenwerking met de betrokken partijen moeten worden opgepakt.

Steeds meer oog voor verbinding

Nu de gebiedsaanpakken in de verschillende wijken zich verder ontwikkelen, constateert Anne-Marie dat het thema ruimtelijke inpassing steeds meer op de agenda van de gemeente komt te staan. "Een positieve ontwikkeling, omdat het complexe projecten zijn waarbij de kans aanwezig is dat een goede integrale afstemming tussen boven- en ondergrond anders tussen wal en schip valt. Stadsbeheer beheert en voert regie op de ondergrond, dus het riool, kabels, leidingen en dergelijke. Maar die ondergrond ligt er wel voor decennia. Een parkeerplek aanleggen of een lantaarnpaal plaatsen is dan niet zo'n probleem, maar over zaken zoals bomen en de locatie



van verdeelstations moet goed van tevoren worden nagedacht, en dat is de expertise van Stadsontwikkeling."

[De gebiedsaanpak is voor een belangrijk deel ook bedoeld om te leren](#), benadrukt Anne-Marie. "Het is goed dat er nu steeds meer aandacht voor het integreren van de ondergrond en bovengrond ontstaat, maar ik hoop dat de urgentie nog verder

toeneemt, zodat het nog vlotter wordt opgepakt. Voor de verkenningswijken is het bijvoorbeeld van belang dat Stadsontwikkeling nu al kijkt naar de ruimtelijke inpassing. Door te bepalen wat belangrijke structuren zijn, kunnen de grote lijnen en uitgangspunten worden bepaald. Broodnodig voorwerk voor als de wijken over een paar jaar écht in transitie gaan."



Woningschouw: nut en noodzaak

Van de eerste plannen om een wijk op een warmtenet aan te sluiten tot de daadwerkelijke overstap: er komt veel kijken bij het aardgasvrij maken van woningen. De schouw is daarin een belangrijke schakel, ook in de [gebiedsaanpak aardgasvrij Reyeroord](#). Tijdens een schouw kijkt Jacco Kwakman, programmamanager aardgasvrij Reyeroord van de gemeente Rotterdam, met twee andere deskundigen waar de warmtenetleidingen kunnen komen en waar de afleverset het beste kan worden geplaatst. Dat verschilt vaak per type woning. De informatie die Jacco verzamelt, vormt de basis voor het aanbod dat de gemeente richting de bewoner doet.



“Het schouwrapport is een ontzettend belangrijke stap in het totale proces.”

“Een schouw houdt in dat we in een woning kijken hoe het warmtenet aangelegd kan worden”, vertelt Jacco. “We komen met drie deskundigen op bezoek: iemand van de warmteleverancier, een adviseur die alles weet van warmtenetten en ik zelf. We kijken waar de cv-ketel nu hangt en hoe de leidingen lopen. En vervolgens waar de nieuwe warmteafleverset het beste kan komen te hangen.”

Het schouwrapport is een ontzettend belangrijke stap voorin het totale proces, benadrukt Jacco. De informatie die hij ophaalt, is bepalend voor het

vervolg. Op basis van de schouw wordt berekend hoeveel het aansluiten van de verschillende typen woningen gaat kosten, wat de basis vormt voor een business case. Direct een goed beeld krijgen van de situatie, levert een win-win situatie op: het geeft een realistisch beeld van de benodigde werkzaamheden en de kosten. Jacco vertelt: “Zo kunnen we elke bewoner daar vervolgens [goed over informeren](#).”



Geen vraag is te veel

Wanneer Jacco een woning binnenstapt voor een schouw, neemt hij ook de tijd om met de bewoners in gesprek te gaan, voordat hij begint met het onderzoek. De bewoners en Jacco kletsen wat over aardgasvrij wonen en de gebiedsaanpak en ze kunnen gerust al hun vragen aan hem stellen. "Dat zijn er vaak nogal wat. Geen vraag is mij te veel, ik vind het belangrijk dat de bewoners goed weten wat de transitie inhoudt."

Pendrecht en Reyeroord

"Voor de aanpak in Reyeroord heb ik gebruikgemaakt van wat we hebben [geleerd in Pendrecht](#), waar collega's vaak aanbelden bij wijkbewoners en vroegen of ze mochten komen kijken. Niet alle bewoners wilden daaraan meewerken. Daardoor ging er best wat tijd overheen voordat er voldoende woningen waren geschouwd." Daarom stuurde Jacco in Reyeroord vooraf brieven met uitleg over de schouw, de noodzaak ervan en de hulpvraag: "Wilt u ons hierbij helpen? Meld u dan aan." Honderd aanmeldingen kwamen binnen, waarna Jacco de afspraken kon inplannen.

De ene woning is de andere niet

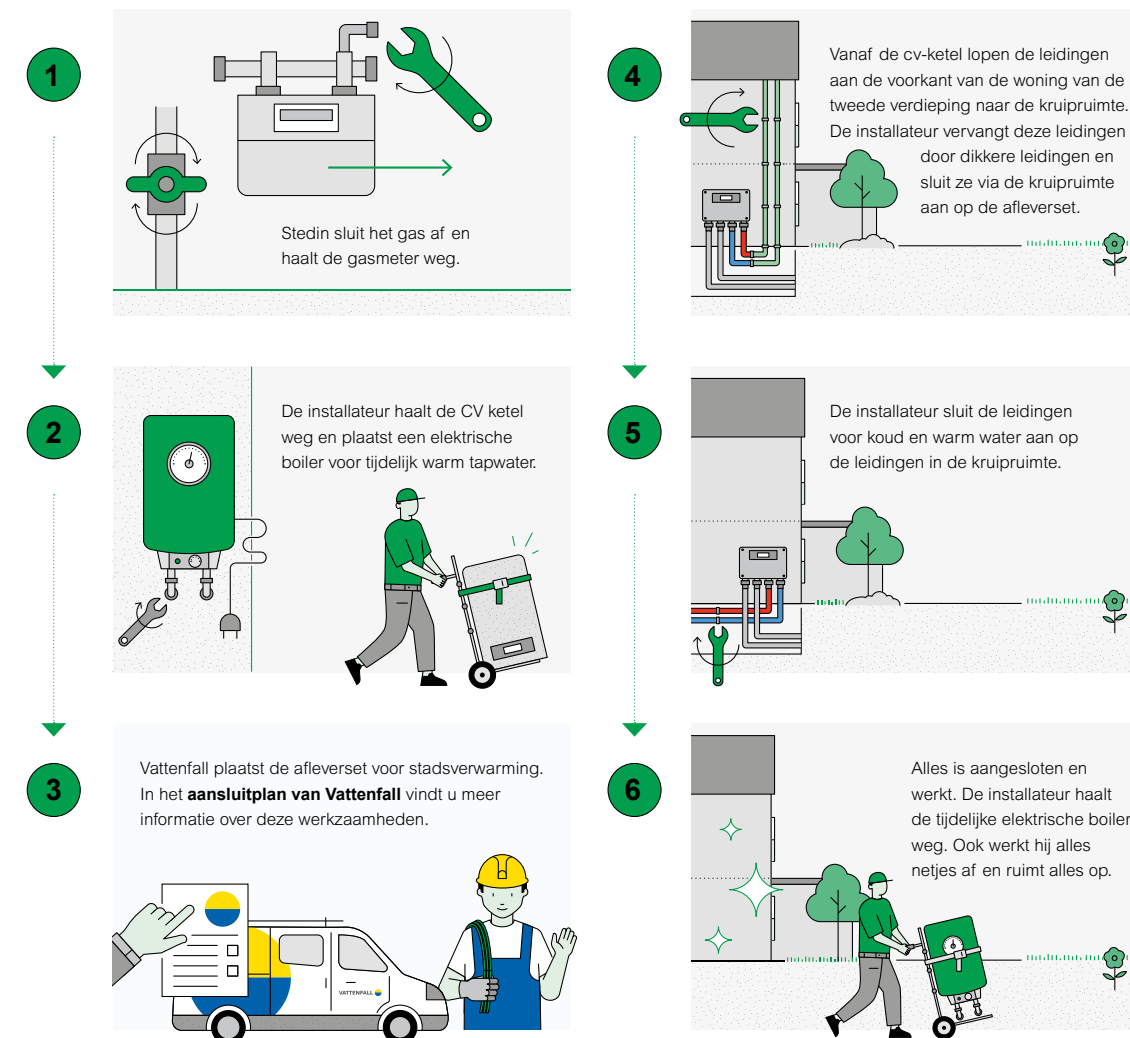
Voor een compleet beeld is het belangrijk om van zoveel mogelijk soorten woningen de benodigde informatie te krijgen. Reyeroord telt drieduizend woningen en daartussen bestaan grote verschillen. Van rijtjeshuizen tot portiekflats, het maakt een verschil in hoe de aansluiting straks wordt ingeregeld. "Van elk type woning heb ik er twee á drie bezocht. Op die manier heb ik een beeld gekregen van elk type woning in de wijk."

In totaal bezocht Jacco zo'n zeventig woningen. De meeste bezoeken vonden plaats in weekenden in februari 2020. De laatste in september. "En met die laatste bezichtigingen hadden we alle informatie voor een totaalbeeld hoe we de wijk Reyeroord kunnen aansluiten op het warmtenet."

Aansluitplan stadsverwarming

Locatie: Heindijk, Blesdijk, Bazeldijk en Bandeloodijk
Betreeft: werkzaamheden na de afleverset

De gemeente zorgt voor alle aanpassingen vanaf de afleverset. Een installateur voert de aanpassingen uit. In dit aansluitplan ziet u wat er in uw woning gaat gebeuren.*



* Door aanpassingen in uw woning sluit dit standaard aansluitplan niet helemaal aan bij uw woning. De installateur maakt in overleg met u een aangepast plan voor uw woning.



Zo worden Prinsenland-Het Lage Land en Rozenburg aangesloten op het warmtenet

Stadsverwarming, een warmtepomp, biogas of een combinatie van gas en elektriciteit. Er zijn verschillende duurzame alternatieven voor aardgas. Maar niet elk systeem is even geschikt voor elke wijk. Daarom kijkt de gemeente per gebied wat de beste keuze is. In de wijk Prinsenland-Het Lage Land en het dorp Rozenburg is aansluiting op een warmtenet de makkelijkste én goedkoopste oplossing. Programmamangers Bert Vos (Prinsenland-Het Lage Land) en Chris Veldhuijsen (Rozenburg) zoeken uit hoe dat gerealiseerd kan worden.



Chris Veldhuijsen, Bert Vos.

“De gemeente heeft in een zogenoemde [WAT-Kaart](#) opgenomen wat per wijk of gebied het goedkoopste en dus het meest kansrijke alternatief voor aardgas is”, begint Bert. “Maar om van dat gegeven te komen tot een functionerend warmtenet, daar zitten heel wat stappen tussen. Als programmamangers vormen wij de spil in dit traject. We houden ons bezig met de business case tot en met de uitvoering zelf. Ook onderzoeken we hoe het aanleggen van een warmtenet een middel kan zijn om [een betere wijk te realiseren voor bewoners](#). We gaan dus een stap verder dan alleen “gas eraf, warmtenet in de grond.”

Aanbestedingsvormen

Zowel Prinsenland-Het Lage Land als Rozenburg is nog geen concessiegebied: er is nog geen alleenrecht voor één warmteleverancier. De twee warmtebedrijven die nu in Rotterdam actief zijn – [Eneco](#) en [Vattenfall](#) – hebben een concessie voor andere delen van Rotterdam. Dit betekent dat de keuzemogelijkheden in Prinsenland-Het Lage Land en Rozenburg nog open liggen.

Bovendien heeft de gemeente Rotterdam heeft nog niet gekozen voor een specifieke vorm van aanbesteden. Dit biedt ruimte voor maatwerk



om in de verschillende wijken te experimenteren. Zowel met het selectieproces van een warmte-partner als met het co-creatie proces naar een definitief aanbod voor het warmtenet. "Dat is trouwens simpeler gezegd dan het in werkelijkheid is", vertelt Bert. "Zo ligt er in Prinsenland-Het Lage Land al een grote warmteleiding van Eneco. Als uit onderzoek blijkt dat hun voorsprong op andere partijen daardoor te groot is, dan heeft aanbesteden in feite geen zin."

Advies

Op dit moment zijn beide programmamanagers bezig met de voorbereidingen voor de aanbestedingsprocedure. Bert: "We werken nu aan een aanvulling op de marktverkenning die we eerder deden, om te kijken welke partijen interesse



hebben om warmte te leveren in dit gebied. Een externe adviseur begeleidt ons hierbij." Ook in Rozenburg is de hulp van een adviesbureau ingeschakeld. "Met hen zijn we in maart 2021 voor het eerst om tafel gegaan", vertelt Chris. "We hopen begin volgend jaar een overeenkomst te hebben gesloten met een warmteleverancier. Vanaf dan gaat het écht lopen."

Transparantie

Transparantie is heel belangrijk bij het kiezen van een warmteleverancier, vertelt Bert. "We willen graag inzicht in de kosten voor het aanleggen, het beheer én het onderhoud. Zo weten we zeker dat de bewoner niet te veel betaalt. En dat het warmtebedrijf een redelijk rendement behaalt. Alleen dan kunnen we erop vertrouwen dat we nu en in de toekomst een goed, functionerend warmtenet hebben dat ook beheerd kan worden. Belangrijk voor ons als gemeente én voor de bewoners natuurlijk."

Bewoners

[Bewoners moeten goed op de hoogte worden gehouden van ontwikkelingen](#), vinden Chris en Bert. Want zij mogen straks kiezen: willen ze hun woning op het warmtenet aansluiten, gaan ze over



"We willen zoveel mogelijk mensen interesseren voor aansluiting op het warmtenet."

op een ander duurzaam initiatief of houden ze hun cv-ketel? Chris: "We organiseren bijvoorbeeld informatieavonden, (digitale) spreekuren en we versturen nieuwsbrieven. Daardoor merk je dat het langzaam begint te leven bij bewoners en dat ze ook met vragen komen. Al blijft het relatief rustig. Logisch ook, want het duurt nog wel een aantal jaar voordat bewoners in groten getale worden aangesloten." "De meeste mensen raken pas echt geïnteresseerd als het om hun eigen woning of appartementencomplex gaat, dan wordt het [concreet](#)", merkt ook Bert. "Er is nu al wel een energiecoöperatie die wil meedenken. Ook zijn we bezig om een meedenkgroep met bewoners op te richten. Zij kunnen dan met ons sparren en laten weten wat zij belangrijk vinden."

Ontzorgen

"In dit stadium proberen we goed na te denken hoe we straks bewoners zo goed mogelijk kunnen ontzorgen. En geven we informatie over wat aardgasvrij inhoudt", legt Chris uit. "Daarnaast laten we zien dat we ook met de openbare ruimte aan de slag gaan en zo de leefbaarheid van de wijk verbeteren. Bijvoorbeeld door meer groen, ontmoetingsplekken en betere of mooiere bestrating. Een belangrijk onderdeel, want daarmee hopen we een steentje bij te dragen aan een toekomstbestendige wijk waar het prettig wonen is."



Anticiperen op de toekomst, zonder hogere kosten voor de bewoners

Slimme financiële constructies: Bospolder-Tussendijken

Het aanleggen van een warmtenet vraagt om een brede en toekomstgerichte blik. Zo beïnvloeden omringende wijken (en de eventuele plannen die daar al voor bestaan) het ontwerp van het warmtenet. Ook moet de warmteleverancier makkelijk aan een stijgende warmtevraag kunnen voldoen wanneer het warmtenet wordt uitgebreid. Dat anticiperen op de toekomst was ook een speerpunt in de business case voor Bospolder-Tussendijken. Fonds SOFIE werd ingezet om te onderzoeken of revolverende leningen de aanleg van warmtenetten kunnen vergemakkelijken. Én om te voorkomen dat het anticiperen op de toekomst nu voor rekening van de wijk zou komen.

SOFIE: het Stadshavens Ontwikkelingsfonds voor Innovatie en Economie

Het fonds SOFIE is een initiatief van gemeente Rotterdam en Havenbedrijf Rotterdam en wordt mede mogelijk gemaakt door de Europese Unie. Het fonds heeft onder andere als doelstelling de energietransitie in Zuid-Holland te bevorderen. SOFIE heeft een revolverende werking. Dit betekent dat de betaalde rente en aflossing terugstromen in het fonds. Het geld komt op die manier opnieuw beschikbaar voor nieuwe leningen. Zo kan SOFIE met hetzelfde geld meerdere projecten financieel ondersteunen.

“Bij het ontwikkelen van plannen voor een warmtenet kijk je naar de kenmerken van het gebied. Zo'n gebied staat nooit op zichzelf: daaromheen liggen ook weer wijken. Een belangrijke vraag in het proces is dan ook: hoe houden we rekening met de omringende wijken en gebieden bij de ontwikkeling van het warmtenet? Door het warmtenet daar nu al op te ontwerpen, kun je het aansluiten van andere wijken in de toekomst namelijk een stuk makkelijker maken. En voor de wijk die je nu gaat aansluiten, moet je je afvragen of de warmtevraag naar verwachting gelijk blijft of gaat toenemen door extra aansluitingen. Belangrijke vragen die helpen om de warmte-infrastructuur op gebiedsniveau zo efficiënt mogelijk in te richten.



In Bospolder-Tussendijken wilde woningcorporatie Havensteder graag aansluiten op stadsverwarming. En de gemeente wilde met een gebiedsaanpak aan de slag. Om dat mogelijk te maken, moest er een grotere warmteleiding gelegd worden.

Vooruit financieren

Om te voorkomen dat de extra kosten voor de grotere warmteleiding alleen voor de rekening van het eerste projectgebied in Bospolder-Tussendijken zouden komen, schreven we het fonds SOFIE aan. Heel concreet hebben we de extra kosten voor de grotere leiding gefinancierd door middel van een lening van het fonds SOFIE. Als de warmtevraag - oftewel het aantal gebruikers - over een aantal jaar toeneemt, betalen we met die inkomsten de lening weer terug. Naarmate meer gebruikers aansluiten, daalt de omvang van de lening en daarmee ook de rente over de lening. Daardoor is er een positieve prikkel om meer gebruikers aan te sluiten.

Voordelen voor alle partijen

De inzet van het fonds kent meerdere voordelen. De lening pakt positief uit voor de bewoners

van BoTu, blijkt uit berekeningen in de gebied business case. Dankzij de lening voor de grotere leiding leunen deze extra kosten niet op de eerste groep gebruikers die wil aansluiten, waardoor we een scherp aanbod kunnen doen. Tegelijkertijd zorgen we er ook voor dat het warmtesysteem al wordt ontworpen voor de toekomst en het aansluiten van omliggende klanten en gebieden ook mogelijk wordt. Een win-win situatie voor iedereen.

Interessant voor de toekomst

Deze constructie is niet alleen interessant, [we leren er ook van](#). En dat kunnen we vervolgens weer inzetten voor volgende gebiedsaanpakken. Voor een uitbreiding van het warmtenet zijn namelijk vaak flinke investeringen nodig. Wie wil die investering doen als nog niet zeker is hoeveel mensen er gaan aansluiten en wanneer? En wordt het niet veel te duur voor de eerste eigenaren die aansluiten? Met een lening zoals uit het fonds SOFIE kunnen we dit soort investeringen in de toekomst wellicht makkelijker maken. En leveren we ook een bijdrage aan een haalbare en betaalbare energietransitie."

Slimme financiële constructies

Wijkbewoners ontzorgen en kosten drukken

Slimme financiële constructies: Heindijk

Het financieren van de aanleg van een warmtenet is een flinke uitdaging voor alle betrokken partijen: gemeente, woningcorporaties en warmteleverancier. Elke wijk vraagt om een eigen benadering van de business case. Het belangrijkste uitgangspunt voor de gemeente is dat het voor bewoners haalbaar en betaalbaar is. In Heindijk besloot de gemeente daarom de aanleg van het warmtenet voor te financieren. Daardoor worden de bewoners ontzorgd én betaalt de gemeente minder subsidie.



“De aanleg van een warmtenet in de wijk wordt gerealiseerd door de warmteleverancier. Dit vraagt om een grote investering. Hoe eerder een warmteleverancier de investering weer terugkrijgt, hoe sneller de investering rendeert.

Grote voordelen

Daarom onderzocht de gemeente in Heindijk andere financieringsmogelijkheden. Zoals de constructie waarbij de gemeente vanuit haar eigen middelen de warmteleverancier vooruitbetaalt. Dit levert twee grote voordelen op: doordat de investering eerder rendeert, worden de aansluitkosten voor stadsverwarming lager en daarnaast hoeft de eigenaarbewoner geen hoge bedragen voor te schieten.

Dit klinkt heel eenvoudig, maar het is best ingewikkeld om dit (betaal)proces te regelen. Je moet bijvoorbeeld goed vastleggen wanneer de gemeente welke bedragen terugkrijgt als een deel van de eigenaren uiteindelijk niet aansluit. Daarvoor is het ook belangrijk dat we monitoren wie wanneer is aangesloten op het warmtenet.

Voorbeeld voor andere wijk(en)

Binnen drie maanden heeft de gemeente deze nieuwe aanpak ontwikkeld. Ook juridisch moest het een en ander uitgezocht en geregeld worden. Nu liggen er conceptovereenkomsten die goed te gebruiken zijn voor andere wijken.

Deze constructie is ook voor de gemeente zelf voordelig. Met deze constructie maken we nu geld over aan één partij in plaats van veel losse partijen of eigenaren. Daardoor is er maar één geldstroom in plaats van meer dan honderd. Dit beperkt de administratieve lasten aanzienlijk, niet alleen voor de gemeente, maar ook voor de bewoners. Zij hoeven geen subsidie aan te vragen, een proces dat ook niet altijd even makkelijk is. Bovendien brengt deze financiering ook extra zekerheden mee voor de warmteleverancier.”



Ik kies voor...



Compleet

Volledig aardgasvrij +++
Subsidie: ja, maximaal

Ik stap in 2021 over op zowel stadsverwarming als elektrisch koken of ik kook al elektrisch



Wat kost het?

- Het aansluiten van een woning op stadsverwarming kost gemiddeld € 14.000,-.
- U betaalt hier een deel van, namelijk € 1.500,-.
- Voor de overstap op elektrisch koken, krijgt u maximaal € 500,- subsidie.
- Via www.vattenfall.nl/producten/stadsverwarming/kosten-stadsverwarming/ kunt u uw energiekosten berekenen*.
- De kosten voor het afsluiten van het gas door Stedin worden volledig vergoed.
- U kunt € 1.500,- en de eventuele extra kosten voor elektrisch koken lenen via de renteloze lening van de gemeente Rotterdam.



Basis*

Grotendeels aardgasvrij ++
Subsidie: ja, voor stadsverwarming

Ik stap in 2021 over op stadsverwarming, en later op elektrisch koken (uiterlijk 2027)



- U betaalt hier een deel van, namelijk € 1.500,-.
- Via www.vattenfall.nl/producten/stadsverwarming/kosten-stadsverwarming/ kunt u uw energiekosten berekenen*.
- Let op: de kosten voor koken op gas (vastrecht en verbruik) blijft u houden.



Beperkt

Eerste stap aardgasvrij +
Subsidie: ja, alleen voor koken

Ik stap in 2021 over op elektrisch koken, en later op stadsverwarming (uiterlijk 2027)



- Voor de overstap op elektrisch koken, krijgt u maximaal € 500,- subsidie.



Zelf

Volledig aardgasvrij +++
Subsidie: mogelijk, andere regelingen

Ik ga, uiterlijk in 2027, zelf aan de slag met een aardgasvrij alternatief. (Hierbij kunt u gebruik maken van de renteloze lening)

- Voor elektrisch koken kunt gebruik maken van de subsidie. Voor andere manieren van aardgasvrij verwarmen zijn er landelijke subsidies mogelijk. En u kunt gebruik maken van de renteloze lening van de gemeente Rotterdam.



Later

Niet aardgasvrij
Subsidie: nee

Ik ga later, uiterlijk in 2027, over op stadsverwarming en elektrisch koken

Disclaimer

De subsidieregelingen zijn beschikbaar tot september 2022 voor Heindijk en omgeving. Dat wil niet zeggen dat er bij het volgende keuzemoment geen financiële ondersteuning vanuit de gemeente is. De inhoud daarvan is niet bekend.

Deze kaart is informatief, niet bedoeld om uw keuze formeel in te dienen. Dit kunt u met de intentieovereenkomst doen.

De berekening die voor u is gemaakt, is gebaseerd op de huidige prijzen van gas en stadsverwarming. Het kan zijn dat de prijzen stijgen, of dalen wanneer u het contract sluit.

*De tarieven voor stadsverwarming van Vattenfall zijn in Rotterdam lager dan in andere delen van Nederland. Voor 2019 gelden de volgende tarieven: € 26,15 per GJ, vastrecht: € 201,55 en een meettarief € 16,36. De afleverset huurt u bij Vattenfall. In 2019 is de huur voor de afleverset € 114,44. Dit is inclusief het onderhoud. Dit is vergelijkbaar met de kosten voor het onderhoud en de afschrijving van uw ketel.





Warmteleverancier Eneco over de zes geleerde lessen uit Bospolder- Tussendijken



Hoe werk je als gemeente en warmtebedrijf optimaal samen om een wijk aan te sluiten op stadswarmte? En hoe breng je standaardisering en maatwerk met elkaar in balans?

We nemen een kijkje in de wijk Bospolder-Tussendijken (BoTu) in het deelgebied Delfshaven, waar Eneco stadswarmte gaat leveren. Lexje Rietveld is city manager warmte voor Rotterdam bij Eneco en zet de geleerde lessen uit deze landelijke pilotwijk op een rij.



we geleerd om begrip te hebben voor elkaars processen, maar dat is natuurlijk niet altijd makkelijk.”

3 Een transparante business case leidt tot meer vertrouwen

Lexje: “Laten zien wat voor ons als warmtebedrijf de investeringen zijn, de kostenramingen, het rendement en de opbrengsten; dat is een spannende stap geweest, die we in BoTu voor het eerst hebben gezet. De andere

partijen vinden natuurlijk iets van de business case, en dan moet je samen het gesprek erover voeren. De conclusie is heel duidelijk dat deze openheid cruciaal is voor het ontstaan van vertrouwen. Alleen al omdat het overgrote deel van de woningen in BoTu – ruim 70 procent – in bezit is van Havensteder. Als woningcorporatie moeten zij een enorme investering doen, en willen ze zich tegenover de huurders goed kunnen verantwoorden. Bij een transparante businesscase is het overigens wel belangrijk dat de betrokkenen verstand van zaken hebben, want alleen dan kunnen alle partijen het kostenplaatje echt goed doorgronden.”

1 Creëren van meerwaarde voor bewoners is essentieel

Lexje: “Het overgrote deel van de aansluitingen op het Rotterdamse warmtenet van Eneco betreft nieuwbouwwoningen. Binnen de gebiedsaanpak aardgasvrij, waarvoor wij als eerste in BoTu aan de slag gaan, gaat het om bestaande bouw.

Zowel vanuit bouwkundig-technisch als sociaal-maatschappelijk oogpunt brengt dit veel meer uitdagingen met zich mee. Zo is standaardiseren een stuk lastiger. Daarnaast bied je bewoners een product aan dat ze eigenlijk al hebben: warmte. Wij vinden het daarom essentieel om meerwaar-

de te creëren voor de bewoners, dat doen we door duurzamere warmte aan te bieden. Maar ook door onze betrokkenheid bij het programma Veerkrachtig BoTu. Zaken als de leefbaarheid van de wijk verbeteren staan hierin centraal, en daar werken we graag aan mee.”

2 De gebiedsaanpak vraagt om meer georganiseerde samenwerking én begrip

Lexje: “Binnen de gebiedsaanpak heeft de gemeente Rotterdam de regierol. In BoTu hebben de gemeente, woningcorporatie Havensteder

en Eneco voor het eerst samengewerkt. Dan is het niet zo gek dat je tegen dingen aanloopt. Omdat de gebiedsaanpak nieuw was, zijn we gewoon begonnen met het proces om tot een samenwerkingsovereenkomst te komen. In een volgende gebiedsaanpak is het nuttig om al vroeg in dat proces meer stil te staan bij hoe je wilt gaan samenwerken én hoe dat georganiseerd kan worden. Hoe laat je plannings- en besluitvormingsprocessen bijvoorbeeld beter op elkaar aansluiten? Je hebt immers met drie grote organisaties te maken, met elk hun eigen getrapte besluitvormingsprocessen. In BoTu hebben



4 En een transparante business case leidt tot lagere kosten

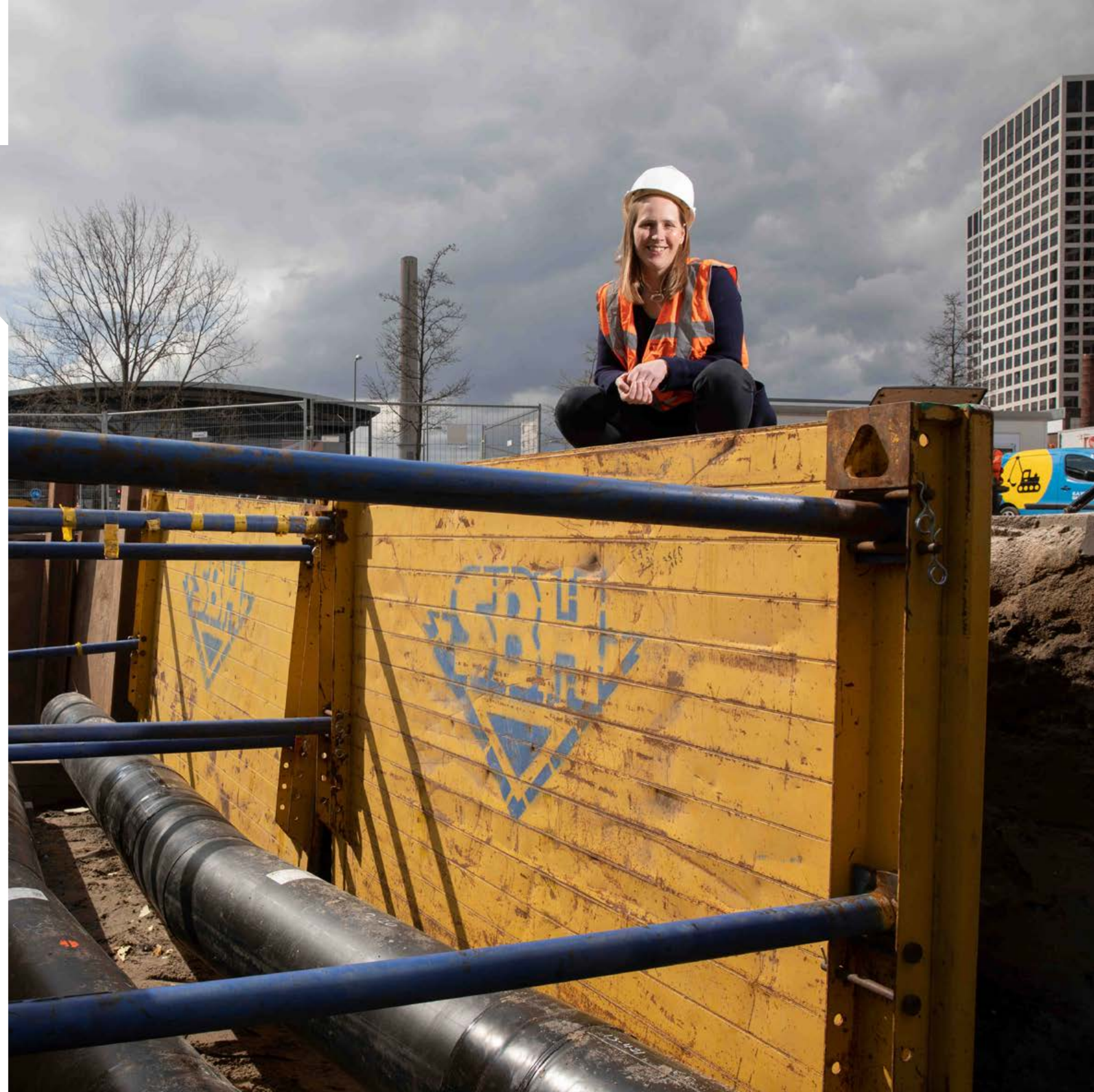
Lexje: "Dankzij onderlinge openheid kun je samen kijken aan welke knoppen je kunt draaien om de maatschappelijke kosten verder naar beneden te brengen. En dat bleek in BoTu ook mogelijk. Een aanpak van co-creatie – waarbij niet een standaard opdrachtgever-opdrachtnemer relatie het uitgangspunt is, maar je vanuit gelijkwaardigheid aan de slag gaat – is hierbij een belangrijke voorwaarde."

5 Nieuwe functie van regiemanager moet uitvoering in goede banen leiden

Lexje: "Voor BoTu ligt er nu een samenwerkingsovereenkomst en werken we toe naar de uitvoeringsfase. Om de komende vijf jaar alle afspraken goed in praktijk te brengen, hebben we vanuit Eneco een regiemanager aangesteld. Deze regiemanager coördineert in BoTu de uitvoering richting Havensteder en de gemeente. Denk bijvoorbeeld aan alle noodzakelijke afstemming rondom de grote rioolvervanging waarmee het aardgasvrij maken van de wijk wordt gecombineerd."

6 Ontzorgen van bewoners – nu en in de toekomst – moet het uitgangspunt zijn

Lexje: "Sommige bewoners worden pas over een jaar of vier op ons warmtenet aangesloten. Voor ons is het belangrijk om deze mensen ook over zo'n langere tijdsperiode goed te kunnen ondersteunen. We hebben een aantal services ontwikkeld die we de komende jaren in BoTu gaan inzetten. Zoals een overbruggingservice voor een kapotte cv-ketel; een bewoner kan dan voor een paar jaar een ketel huren. Een ander voorbeeld is het bieden van hulp bij woningaanpassingen of huurders van Havensteder helpen bij het ondertekenen van de leveringsovereenkomst. Hierdoor maak je het bewoners makkelijker om voor een aardasvrije woning te kiezen."





Warmtebedrijf Vattenfall over de zes geleerde lessen uit Rotterdam-Zuid

Peter Kleinheerenbrink, Michiel Houwing



Hoe werk je als gemeente en warmtebedrijf optimaal samen om een wijk aan te sluiten op stadswarmte? En hoe breng je standaardisering en maatwerk met elkaar in balans? We nemen een kijkje in Rotterdam-Zuid, waar Vattenfall onder andere in Heindijk en Pendrecht stadswarmte gaat leveren. Commercieel managers voor Rotterdam Michiel Houwing en Peter Kleinheerenbrink van Vattenfall Warmte zetten de geleerde lessen op een rij.

1 Weten wat nieuwe klant- en doelgroepen (niet) willen

Peter: "We hebben in Heindijk en Pendrecht voor het overgrote deel te maken met particuliere woningeigenaren. Voorheen realiseerde Vattenfall in bestaande bouw voornamelijk collectieve aansluitingen, zoals een pand van een woningcorporatie. Deze andere doelgroep vraagt een andere manier van nadenken over [draagvlak en communicatie](#)."

Michiel: "In Heindijk gaat een deel van de woningeigenaren relatief makkelijk mee met de plannen, ook al zijn die nog niet allemaal tot in detail uitgewerkt. Maar je kunt ook te maken krijgen met een VvE die eigenlijk alles al wil weten voordat het contract wordt afgesloten. De les voor ons is om in een eerder stadium al stil te staan bij de informatiebehoefte van de verschillende type klanten. In het vervolg willen we daarom ook eigenaren en VvE's zo snel mogelijk bij het proces betrekken, zodat ze onderdeel zijn van de zoektocht en écht achter de bedachte oplossingen staan."

2 Bereikbaar zijn voor bewoners is cruciaal

Michiel: "In Heindijk hebben we samen met de gemeente een omgevingsmanager ingezet die het eerste aanspreekpunt is voor bewoners. Als Vattenfall zijn we namelijk niet zichtbaar aanwezig in een wijk, totdat de werkzaamheden beginnen. Maar we hebben er net als de gemeente wel veel baat bij dat bewoners vertrouwen hebben in het proces, want dat vergroot het draagvlak en daarmee de bereidheid tot overstappen. Hier helpt de omgevingsmanager heel goed bij."

Peter: "Heindijk is een relatief kleine wijk waar de [gemeente persoonlijk langs de deuren is gegaan](#). Pendrecht telt vele honderden huiseigenaren, waardoor het daar niet haalbaar is om bij ieder adres persoonlijk langs te gaan voor tekst en uitleg over de plannen. Daarom zet de gemeente in op een goede informatievoorziening per post en online. En organiseren we webinars over de technische aspecten van de overstap. Natuurlijk kunnen mensen ook altijd persoonlijk contact zoeken, bijvoorbeeld in de [Huiskamer aardgasvrij Pendrecht](#)."

3 Leren uit eerdere wijken – en slim samen optrekken

Peter: "In Pendrecht hebben we samen met de gemeente één partij ingehuurd om de aansluitplannen voor de woningen te maken. In Heindijk zijn er twee aansluitplannen en twee contracten: vanaf de straat tot de afleverset (contract tussen woningeigenaar en Vattenfall) en van de afleverset de woning in (contract tussen woningeigenaar en installateur in opdracht van de gemeente). Door gezamenlijk op te trekken, zorgen we bovendien





voor lagere kosten in de keten. Voor een bewoner is dat alleen maar goed; het gaat uiteindelijk toch om een en dezelfde aansluiting.”

Peter: “In overleg met de gemeente is er veel ruimte voor uitproberen en aanpassen. Zo vonden we beiden dat het [schouwen](#) van de woningen zoals die in Pendrecht plaatsvond, efficiënter kon. We zijn daar vier weken bezig geweest met het inplannen van afspraken. In de wijk Reyeroord hebben we daarom één weekend ingepland waar in het schouwen plaatsvindt, en de bewoners één brief gestuurd met afspraken voor dat weekend.”

4 Vanuit een breder perspectief de handen ineenslaan

Peter: “Vanuit Vattenfall zit ik in het kernteam van het programma Warmte op Zuid, samen met de gemeente en vier Rotterdamse woningcorporaties. Daarin pakken we onder andere belangrijke overkoepelende issues voor bestaande bouw op. Een goed voorbeeld zijn de regels voor het aanleggen van leidingen in de ondergrond. In Rotterdam zijn die vrij strikt. Uit berekeningen voor de business case bleek dat we door meer samen te werken richting de vergunningaanvraag, we die regels beter kunnen inzetten. Met

als gevolg een voordeel voor de projecten en daarmee de energietransitie. Doordat we nu met elkaar hebben afgesproken om de leidingregels in de praktijk anders aan te vliegen, kunnen we de kosten voor de aanleg naar beneden brengen. Dat helpt om de [aanleg van het warmtenet betaalbaar te houden.](#)”

5 De interne organisatie ontwikkelt mee

Michiel: “Gezien de complexiteit van gebiedsaanpakken zetten we ons ontwikkelproces steviger in dan we vroeger deden. Dat betekent dat de (technische) experts van Vattenfall nu al in een vroeg stadium met de klant, in dit geval de gemeente Rotterdam en corporaties, om tafel komen te zitten. Dat werpt z’n vruchten af, merken we, omdat je makkelijker kennis en expertise over lastige kwesties kunt uitwisselen.”

6 Elkaar zien als partners is de sleutel tot succes

Michiel: “In Heindijk hebben we de gemeente voor het eerst inzage gegeven in de business case op basis van de transparante business case die in beheer is bij het Expertisecentrum Warmte.

Dat leidt natuurlijk tot veel goede en regelmatig ook ingewikkelde vragen, die ons weer aan het denken zetten. [Dat zorgt voor een goede basis waarin je als partners optrekt.](#) Wij zien het komen tot de business case dan ook niet als onderhandelen, maar als een gezamenlijke analyse. Net als voor de gemeente is voor ons een goed draaiend en duurzaam warmtenet het uitgangspunt.”

Peter: “De gemeente Rotterdam voelt zich eigenaar van de warmtetransitie en maakt echt werk van duurzaamheidsdoelstellingen van de stad. Die regierol werkt heel goed voor ons en voor de bewoners.”





Kansen om
de wijk te
verbeteren



Werken aan een
veerkrachtige én
duurzame wijk

LEES ARTIKEL



De energietransitie in
Reyeroord als sociale
hefboom

LEES ARTIKEL



“Via de Beroepentuin
kon ik direct aan
de slag als zonne-
panelenmonteur”

LEES ARTIKEL



Kleurrijk koken

Het gas(t)vrije
kookboek

LEES ARTIKEL



De sociale kant van aardgasvrij?

Daar komt
Frontlijn in
beeld

LEES ARTIKEL



De pilot
Toekomstwijken

LEES ARTIKEL



Werken aan een veerkrachtige én duurzame wijk

Eigenlijk zijn het twee aparte wijken: Bospolder en Tussendijken. Maar meestal worden ze in één adem liefkozend “BoTu” genoemd. De wijken zijn dynamisch, divers en straks ook aardgasvrij. Want Bospolder-Tussendijken is een van de wijken die de gemeente voor 2025 (deels) aardgasvrij wil maken. Voor die opgave staat de gemeente niet alleen: er wordt nauw samengewerkt met het programma Veerkrachtig BoTu 2028. Anne-Marie Verheijen (programmamanager aardgasvrij BoTu) en Robbert de Vrieze (maatschappelijk ontwerper, architect en als bewoner betrokken bij [Veerkrachtig BoTu 2028](#)) gaan met elkaar in gesprek over wat hun programma's verbindt.



Links Robbert Vrieze, rechts Anne-Marie Verheijen.

Meekoppelkansen

Anne-Marie: “De gebiedsaanpak BoTu aardgasvrij houdt zich bezig met verschillende thema's. Zo zoeken we uit wat het haalbare en betaalbare alternatief is voor aardgas in een wijk en buigen we ons over de [ruimtelijke inpassing van het warmtenet](#). Ook gaan we op zoek naar de meerwaarde van de energietransitie voor de wijk. Die meerwaarde ontstaat dankzij meekoppelkansen. Daarbij stellen we onszelf de vraag: op welke

punten kan de energietransitie de veerkracht, ontwikkeling en zelfredzaamheid in de wijk versterken – met, voor en door bewoners? Ook het programma Veerkrachtig BoTu 2028 is op zoek naar zulke meekoppelkansen, toch Robbert?”

Robbert: “Klopt. Het programma Veerkrachtig BoTu 2028 startte officieel in maart 2019 en wil in tien jaar tijd de eerste veerkrachtige wijk van Rotterdam worden door de sociale index naar





“Het gaat niet alleen om problemen. Het is ook een gelegenheid om kansen aan te grijpen! Er is veel talent in de wijk.”

Energie

Anne-Marie: “Wat onze programma’s dus verbindt, is energie. En allebei streven we ernaar de energietransitie uit te voeren zodat het deze buurt en haar inwoners écht vooruithelpt. Neem bijvoorbeeld het aanbod om over te stappen op stadsverwarming. Je bent op dat moment met een bewoner in gesprek, waardoor je meteen ook het gesprek kunt voeren over andere dingen zoals schulden, eenzaamheid of het verder verduurzamen van hun huis. Zo kunnen we de energietransitie combineren met het aanpakken van allerlei problemen, waardoor bewoners zich gehoord en geholpen voelen. Maar het gaat niet alleen om problemen. Het is ook een gelegenheid om kansen aan te grijpen! Er is veel talent in de wijk.”

het stedelijk gemiddelde te brengen. Daarvoor werken bewoners, ondernemers en institutionele partners zoals de gemeente Rotterdam, woningcorporatie Havensteder en Rebel Group samen aan vooruitgang op drie thema’s: zorg, werk en energie. We zoeken daarbij steeds naar verbindingen, zodat we meerdere problemen tegelijkertijd kunnen aanpakken.”

Robbert: “Tegelijkertijd zie je dat er nog veel kritische vragen bij bewoners leven over restwarmte en stadsverwarming. Hoe wordt de betaalbaarheid geborgd als er tot 2045 maar één aanbieder is? Hoe duurzaam zijn de warmtebronnen nu en in toekomst? Daar moeten we constructief het gesprek over kunnen voeren. Het mooiste is als de inwoners van BoTu daar zelf hun steentje aan kunnen bijdragen. Dat kan bijvoorbeeld door bewoners op te leiden tot milieucoaches die buurtbewoners kunnen adviseren over verduurzaming en besparen. Ook zijn we bezig met het verduurzamen van ontmoetingsplekken, zodat mensen op een laagdrempelige manier in contact komen met duurzame maatregelen en duurzaam leven. Zo werk je tegelijkertijd aan draagvlak voor de energietransitie en aan communitybuilding in de wijk.”

Integrale aanpak

Robbert gaat verder: “Zo’n integrale aanpak is echt ontzettend belangrijk, want de energietransitie grijpt in op allerlei aspecten van het leven van mensen. Hoe je kookt, hoe je rijdt, hoe je je huis verwarmt; energie is overal. Dus als dat verandert, verandert ook je leven. Daarin willen we bewo-

ners goed begeleiden en hen zelf centraal zetten in het proces. Door uitdagingen in de wijk slim en gelijktijdig aan te pakken, realiseer je voordelen voor mensen in de wijk in plaats van dat het iets is wat ze overkomt.”

Anne-Marie: “Klopt. En daarvoor is een goede samenwerking nodig tussen programma’s en de organisaties die actief zijn in de wijk, zoals Havensteder, Eneco en lokale initiatieven. Daarom zijn we met ondersteuning van het Landelijk Steunpunt voor Actieve Bewoners (LSA) op 19 februari 2021 gekomen tot een samenwerkingsovereenkomst voor de energietransitie in en met





de wijk. Robbert en ik zijn daarvan de aanjagers. Die overeenkomst is vooral bedoeld om de gemeenschappelijke waarden, uitgangspunten en de manier van samenwerken vast te leggen. De samenwerking is er al, maar door de gedeelde waarden expliciet te maken, borgen we dit.”

Robbert: “De energietransitie in BoTu is dan ook niet een project dat volgend jaar klaar is; het is iets van lange adem. Om die reden moet de samenwerkingsovereenkomst ruimte bieden voor nieuwe inzichten en projecten. Bijvoorbeeld vanwege maatschappelijke bewegingen die vragen om

een andere aanpak. Zo werd er in 2016 nog een kolencentrale op de Maasvlakte geopend, wij geven juist aandacht aan en ruimte voor lokale en decentrale oplossingen zoals bijvoorbeeld zonnepanelen op collectieve daken waar mensen met een brede én smalle beurs toegang tot hebben.”

Projecten in de wijk

Anne-Marie: “Op dit moment lopen er al een aantal mooie projecten in de wijk waarin de energietransitie en wijkontwikkeling elkaar wederzijds versterken.”

Robbert: “Een van die projecten is het [Huis van de toekomst](#), dat in samenwerking met museum Boijmans Van Beuningen is opgezet. Het is een plek in de wijk waar verschillende energieinitiatieven samenkomen. [BoTu op menskracht](#) draait bijvoorbeeld om menskracht en energieopwek, om zo te laten zien wat energie precies is. Je kunt er bijvoorbeeld je mobiele telefoon opladen door op een hometrainer te fietsen. Het is een krachtige manier om met buurtbewoners het gesprek over energie en de energietransitie aan te gaan. Want voor velen is het toch een ver-van-hun-bed-show, en op deze manier wordt het tastbaarder.”

“Ook is Delfshaven Energie Coöperatie bezig met het plaatsen van zonnepanelen op twee scholen in de wijk, via een speciale [PostCodeRoos-regeling](#). De zonnepanelen worden voorgefinancierd, waardoor ook mensen zonder spaargeld kunnen meedoen: zij huren of leasen de zonnepanelen.”

Anne-Marie: “Maar er is ruimte voor nog veel meer projecten. We zien de samenwerking dan ook als een groeimodel: we beginnen nu met een aantal projecten en daar kunnen er in de loop van de jaren meer bijkomen. Wat de projecten in elk geval gemeen hebben is dat ze bijdragen aan de ontwikkeling van de wijk. Dat bereiken we alleen door te bouwen aan slimme samenwerkingen tussen grotere organisaties en lokale initiatieven. We hopen dat als je over een paar jaar in BoTu rondloopt, dan een wijk ziet die veerkrachtig en toekomstbestendig is – doordat bewoners de energietransitie tastbaar en zichtbaar inzetten als impuls voor de ontwikkeling van hun eigen wijk.”



Kleurrijk koken: het gas(t)vrije kookboek

Een wijk van het aardgas afhalen, betekent ook dat Rotterdammers op nieuwe manieren gaan koken. Volgens Frank Kreuk, bewoner van de Rotterdamse wijk Heindijk, is elektrisch koken even smaakvol en plezierig als koken op een gasfornuis. Samen met zijn partner Anuska Klaverdijk en andere thuishoks uit de buurt maakte Frank "Het gas(t)vrije kookboek". Daarin laten de hobbykoks zien hoe lekker en kleurrijk er in de wijk wordt gekookt. In het boek zijn ook handige tips voor elektrisch koken te vinden.

Frank woont al meer dan dertig jaar in Rotterdam-Zuid en heeft in al deze jaren een hoop buurtbewoners ontmoet van verschillende nationaliteiten. Als hobbykok leerde hij daardoor de smakelijke internationale keukens kennen. Vanuit de gedachte "koken verbindt" wilde Frank de verschillende eetculturen uit de wijk op de kaart zetten. De gemeente Rotterdam hoorde van Franks idee en zag kans om een kookboek te verbinden met de gebiedsaanpak aardgasvrij. De samenwerking leidde tot "Het gas(t)vrije kookboek".

Verzameling kleurrijke recepten

Frank heeft veel contact met andere bewoners uit de wijk. "Ik ben altijd nieuwsgierig waar ze vandaan komen en welke taal ze spreken, dus ik maak dan gauw een kletspraatje met die mensen. Dan wordt een onderwerp als het kookboek wel besproken." Als een lopend vuurtje ging zijn idee



Rechts Frank Kreuk, initiatiefnemer van het kookboek.

voor het kookboek rond in de buurt. Thuishoks uit wel twaalf landen wilden graag aan het kookboek meewerken. Uiteindelijk viel de keuze op gerechten uit Algerije, de Antillen, Servië, Somalië, Suriname en Nederland. "De thuishoks kozen zelf recepten uit die specialiteiten zijn in hun land", vertelt Frank. "Vervolgens ben ik met hen op pad gegaan om de boodschappen te doen. Bijvoorbeeld in een Somalische supermarkt en Surinaamse toko. Dat was een enorm avontuur!"





Koken op gevoel

“Waar ligt het mes?” “Wil je in dit pannetje roeren?”
“Kun je dat klaarzetten?” “Wil je dit fijnsnijden?”
Frank hielp de thuishokks met de bereiding van de verschillende gerechten en schreef de recepten vervolgens ook uit voor het kookboek. Dit verliep soms heel grappig, vertelt hij: “Tijdens het koken zat ik dan op mijn laptop en vroeg ik welke ingrediënten nodig waren, in welke hoeveelheden en hoe lang de gerechten moesten koken. De Somalische thuishokks zeiden dan dat ze koken op gevoel, maar dat kan ik natuurlijk niet zo in het boek opschrijven. Soms moest ik ook tachtig keer op een zakje lezen en vragen hoe je bepaalde dingen schrijft. In de Somalische taal gebruiken ze de letter x namelijk veel. Dat is voor mij abracadabra.”

De heerlijk bereide maaltijden werden vervolgens met een grote groep buurtbewoners gedeeld: “We zaten iedere zondagavond met een man of twintig aan tafel. Als ik terugdenk aan de tafelgesprekken, de diversiteit en het lekkere eten... Ja, dat was mooi.”

Onverwachts lekker

Er staan veel recepten in het kookboek die Frank nog steeds maakt. “Het Somalische gerecht Zigni iyo ukunta, waarvan ik me eerst afvroeg of dat wel goed zou komen, is mijn favoriet. Het is een rode uiensaus met eieren. Toen ik het zag vond ik het echt bizar, want er ging bijna een liter olie en vijf kilo gesnipperde uien in de pan. Dit werd samen aan de kook gebracht en de Somalische thuishokk bleef er maar olie bijgooien. Uiteindelijk gingen de kip, kruiden en twintig gekookte eieren erbij. Dat liet ze nog een half uur pruttelen. Het gerecht eet je met injera (Somalisch flatbread). Dat brood trekken ze uit elkaar en dan zitten ze zo uit de pan te scheppen. Dat vond ik écht geweldig!”

Dat smaakt naar meer

Alle buurtbewoners van Heindijk hebben een exemplaar van het kookboek ontvangen van de



“Er ging bijna een liter olie en vijf kilo uien in de pan.”

gemeente. Frank is erg trots op het eindresultaat en volgens hem zijn er nog genoeg recepten om een tweede boek te maken: “Er waren veel mensen met andere nationaliteiten die achteraf naar me toe kwamen om te zeggen dat zij ook wel wilden meedoen.” De echte overstap op aardgasvrij wonen en koken is nog een lange weg te gaan. Voor de [bewoners in Heindijk](#) zal de overstap vanaf eind 2022 plaatsvinden. Het gas(t)

vrije kookboek is een stap in de goede richting om bewoners, die straks elektrisch gaan koken, kennis te laten maken met de ontwikkelingen en veranderingen: “Het helpt ze op weg met elektrisch koken én het boek geeft ze verrassend leuke recepten uit de wijk.” *Besaha, kome dushi, prijatno, cuntadaada ku raaxayso, njang switie:* oftewel eet smakelijk!



De energietransitie in Reyeroord als sociale hefboom

In de zomer van 2020 kreeg Daniel Woschek de kans om mee te doen aan een duurzaamheidspilot en ging hij als wijkenergieklusser aan de slag in IJsselmonde. In deze pilot worden buurtbewoners opgeleid tot energiekussers en werken ze mee aan de duurzame toekomst van hun wijk. "Ik kan met trots zeggen dat ik, als onderdeel van de grote gebiedsaanpak, eraan heb bijgedragen dat IJsselmondenaren zich meer bewust zijn van hun energieverbruik."

De pilot is een samenwerking tussen de [Duurzaamheidswinkel](#) en [WijkEnergieWerkt](#). WijkEnergieWerkt is een installatiebedrijf dat mensen uit de wijk inzet bij de energietransitie in hun wijk. De organisatie bereidt bewoners in de pilotwijk Reyeroord voor op aardgasvrij wonen én helpt hun woningen te verduurzamen door kleine energiebesparende maatregelen uit te voeren. Zo wil WijkEnergieWerkt schone energie voor iedereen bereikbaar maken en betaalbaar houden. Daarnaast is het de missie om mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt om- of bij te scholen, zodat zij kans hebben op de nieuwe werkgelegenheid die de energietransitie biedt. Hoe is Daniel in het programma gerold, waar houdt hij zich allemaal mee bezig en wat levert het hemzelf op? We ontmoeten hem om hier meer over te horen.

Hoe ben je bij WijkEnergieWerkt terecht gekomen?

"Ik heb altijd in de bouw gewerkt als timmerman, glaszetter, huismeester en conciërge, en ik deed zowel klein als groot technisch onderhoud bij verschillende organisaties en stichtingen. Ik had ook jarenlang een eigen zaak in Pendrecht, een pizzeria. Dus je kunt zeggen dat ik meer banen heb



gehad dan mensen onderbroeken in hun la hebben liggen. Daarna werd ik langdurig ziek en lukte het mij niet om aan een betaalde baan te komen. Ondertussen zet ik mij al jaren in als vrijwilliger en help ik mijn buren bijvoorbeeld met klusjes in hun huis. De gemeente nodigde mij uit om aan de duurzaamheidspilot in Reyeroord mee te doen. Dit zag ik als een mooie investering in mezelf om een stap dichterbij een betaalde baan te komen."



Daar heb je toen "ja" op gezegd.

Hoe verliep het traject daarna?

"Tijdens een bootcamp leerde ik waar de duurzaamheidskwestie echt om draait, kreeg ik inzicht in mijn werkzaamheden en leerde ik hoe ik bewonersvragen in de praktijk het beste kan aanvliegen. Via de Duurzaamheidswinkel kwamen vervolgens de klusjes binnen en bleef ik in de praktijk natuurlijk doorleren. Als wijkenergieklusser stapte ik dan op mijn werkfiets met een koffertje vol isolerende en energiebesparende producten en ging ik in totaal bij vijf huishoudens op bezoek. Dit waren buurtbewoners die meer wilden weten over verduurzaming en ik legde hen uit hoe ze met hele simpele maatregelen energie, en dus geld, kunnen besparen."

Wat doe je allemaal bij zo'n huisbezoek?

"Ik had bijvoorbeeld een klus bij een gezin met twee kinderen. Ik liep met de bewoners door het huis, checkte wat er specifiek in hun huishouden speelde. Vervolgens adviseerde ik hoe het gezin hun gas- en elektriciteitsverbruik kon verminderen. De echte stroomvreters, zoals halogeenspotjes in de keuken en gloeilampen in de kinderkamers, verving ik meteen door ledlampen.



Met behulp van een warmtecamera liet ik zien op welke plekken in het huis sprake was van warmteverlies door enkel glas en verkeerd gelegde vloerverwarming. Ik plaatste radiatorfolie in de kinderkamers, om meer warmte binnen te houden. En ter vervanging van de regendouche sloot ik een waterbesparende douchekop aan."

"De bewoners waren echt verrast dat ik ter plekke liet zien dat hun regendouche tien liter water per minuut verbruikt. Ik zei tegen ze: "Heb je een emmer van tien liter voor me? Dan testen we gelijk hoeveel zo'n regendouche verbruikt." Binnen een minuut zien de bewoners dat de emmer echt

"De bewoners waren echt verrast dat ik ter plekke liet zien dat hun regendouche tien liter water per minuut verbruikt."

overloopt. Na de aansluiting van een waterbesparende douchkop kan ik aantonen dat de druk van de regendouche nauwelijks vermindert, maar het waterverbruik wel met vijf liter is verlaagd. Water is best goedkoop, maar het gas om het water op te warmen zorgt voor een hoge energierekening. In het advies ben ik dus nooit te technisch, maar door te demonstreren, maak ik bewoners bewust van hun verbruik."

Bij de loodgieter thuis lekt de kraan wel eens. Hoe zit het met duurzaamheid in jouw huis?

"In mijn huurwoning zijn de deuren laatst vervangen, is er dubbelglas geplaatst en heb ik een waterbesparende douchkop. Maar ik moet eerlijk toegeven dat ik zelf nog aan verduurzaming kan werken. Mijn vensterbanken zijn bijvoorbeeld te

diep, waardoor de radiatoren niet vrij staan. En ik heb nog steeds geen radiatorfolie geplaatst. Ook gebruik ik nog niet overal ledverlichting."

Welke rol speelt WijkEnergieWerkt in de overstap naar aardgasvrij en duurzaam?

"Ik zie WijkEnergieWerkt als grondlegger van een duurzame wijk. Zoals bij de bouw van een huis, leggen we nu de fundering door basiskennis en simpele verduurzamingsmogelijkheden aan bewoners over te dragen. Zodra de fundering is gelegd, kunnen bewoners het houden op één verdieping of ze bouwen het huis zo hoog als ze zelf willen. *The sky is the limit*. Stukkie voor stukkie maken we de overstap naar aardgasvrij en duurzaam."

De duurzaamheidspilot liep af in september 2020 en was een succes. Er zijn namelijk nog tien vervolgoedraden uit voortgekomen waar Daniel in 2021 mee aan de slag kan. In de nabije toekomst wil Daniel zijn werkervaring, die hij als vrijwilliger bij WijkEnergieWerkt heeft opgedaan, graag in de praktijk toepassen als betaalde wijkconciërge of huismeester.



“Via de Beroepentuin kon ik direct aan de slag als zonnepanelenmonteur”

De energietransitie ontwikkelt zich in een razend tempo en levert veel extra banen op, ook in Rotterdam. Maar het ontbreekt nog vaak aan goede gekwalificeerde vakmensen. De Beroepentuin speelt hierop in door werkzoekenden binnen een paar maanden klaar te stomen als monteur van bijvoorbeeld zonnepanelen of laadpalen.



De [Beroepentuin Rotterdam](#) zit onder de tribunes van stadion Het Kasteel in de wijk Spangen. Het is een van de vijf locaties van dit innovatieve leer-werkconcept voor mensen met enige afstand tot de arbeidsmarkt. Deelnemers worden door ervaren leermeesters geschoold in een beroep naar keuze, in sectoren als bouw, zorg en dienstverlening, techniek, transport en logistiek – en

dus ook energietransitie. De ambitie is om de komende vier jaar 2.000 mensen versneld om te scholen en te trainen in beroepen met baangarantie. Dat levert veel op: goede en enthousiaste werkkrachten, er worden vacatures vervuld in sectoren met veel vraag én de werkloosheid neemt af doordat meer mensen een baan vinden.





Michael Boevée uit Bospolder-Tussendijken is een van de mensen die via de Beroepentuin Rotterdam een opleiding tot zonnepanelenmonteur volgde. Hij kon zijn opgedane skills gelijk in praktijk brengen via WijkEnergieWerkt, waarmee de Beroepentuin een samenwerking heeft. We stelden hem een paar vragen.

“Het leek me leuk en nuttig om bezig te zijn met schone energie in de buurt.”

Hoe wist je van het bestaan van de Beroepentuin af?

“Als werkzoekende kreeg ik hulp van een jobcoach. Hij bracht me in contact met Josee van Linschoten van [WijkEnergieWerkt](#). Josee nodigde me vervolgens uit om een kijkje te nemen bij de Beroepentuin, en specifiek de opleiding tot zonnepanelenmonteur, want daar is de komende jaren veel werk in. Zo is het balletje gaan rollen en heb ik me aangemeld. Ik kende de Beroepentuin toen nog niet, maar het leek me wel meteen leuk en nuttig om bezig te zijn met duurzaamheid en schone energie in de buurt. Bovendien kon ik zo een nieuw vak leren.”

Hoe ziet de training eruit?

“Na twee weken oriëntatie begint de training écht. Het is een praktische opleiding waar je leert over het plaatsen van zonnepanelen, verlengstukken, aansluitingen en veiligheid. In de werkplaats is ook een dak waardoor je leert om veilig op hoogte te werken en kunt wennen aan schuine daken. De training duurt twee maanden waarin je vijf dagen per week je kennis en vaardigheden verbetert. Daarna ben je klaar om aan het werk te gaan, al leer je in de praktijk nog veel bij.”

Hoe zie je jouw toekomst voor je?

“Na de opleiding kon ik meteen meewerken aan een project van WijkEnergieWerkt. In dat project hebben we 220 zonnepanelen gemonteerd op het dak van Basisschool de Margriet in Blijdorp. Dat was heel leerzaam. Nu werk ik al zo’n vier maanden fulltime als zonnepanelenmonteur. Ik heb echt mijn plek gevonden. Op dit moment wil ik vooral nog veel meer leren, zodat ik straks álles weet van zonnepanelen. Maar het lijkt me ook leuk om me te verbreden en misschien zelfs een opleiding tot laadpalenmonteur te volgen. Ik zie wel wat de toekomst brengt; in elk geval liggen er genoeg kansen!”



De sociale kant van aardgasvrij? Daar komt Frontlijn in beeld

Een wijk en haar bewoners vooruithelpen door meer te doen dan alleen de woningen aardgasvrij maken. Dat is het idee achter de succesvolle samenwerking met Frontlijn in de gebiedsaanpakken in IJsselmonde. Dankzij de energietransitie komt het maatschappelijke projectenteam van de gemeente Rotterdam makkelijker dan normaal in contact met en “achter de voordeur” bij kwetsbare Rotterdammers. Frontlijncoach Jorien van Dam vertelt over de aanpak en gesprekken in Heindijk en Reyeroord.

Frontlijn ontwikkelt methodieken om Rotterdammers hulp te bieden op verschillende gebieden. Die hulp kan zich richten op de ontwikkeling van kinderen, financiën en schulden, werk en dagbesteding, gezondheid en wonen. “Wij richten ons niet op de structurele ondersteuning, alleen op de ontwikkeling van de methodiek”, vertelt Jorien. “Wanneer die positief blijkt, kunnen we adviseren om de methodiek ook in andere wijken in te zetten.”

Een belangrijk speerpunt binnen hun werkwijze is dat de coaches van Frontlijn “outreaching” te werk gaan; dat wil zeggen dat zij actief bewoners benaderen. Bijvoorbeeld door de wijk in te trekken en aan te bellen, of – zoals nu in verband met corona - door het versturen van brieven. Zo bereiken zij mensen die zelf niet zo snel bij organisaties aan de bel trekken als zij ergens hulp bij kunnen gebruiken.

Aardgasvrij als start van een gesprek

De gebiedsaanpak aardgasvrij is hét moment om ook andere opgaven in een wijk op te pakken. Frontlijn is betrokken bij de gebiedsaanpak om met bewoners over de sociale kant van aardgasvrij te praten. Het gaat dan bijvoorbeeld over de



“Wij richten ons niet op de structurele ondersteuning, alleen op de ontwikkeling van de methodiek”



impact van aardgasvrij op iemands financiën. Maar er komen meer onderwerpen aan bod: “Misschien heeft een bewoner hulp nodig bij het aanvragen van subsidies of het vinden van bepaalde informatie omdat hij niet digitaal vaardig is”, licht Jorien toe. Deze eerste contactmomenten vormen meteen een mooi haakje voor vragen over andere levensgebieden. Want soms spelen er ook hele andere dingen, bijvoorbeeld op het gebied van relaties of gezondheid, vertelt Jorien.

Heindijk: vragen beantwoorden aan de keukentafel

Hoe werkt dat nu eigenlijk, koken zonder gas? Moet ik allemaal nieuwe pannen aanschaffen, en hoe ga ik alles betalen? Het zijn enkele vragen over aardgasvrij die Jorien en haar collega's van Frontlijn regelmatig te horen kregen tijdens de bezoeken in Heindijk tussen november 2019 en januari 2020. In Heindijk raakten ze betrokken toen het financiële aanbod van de gemeente al bekend was. Met collega's van Duurzaamheid trokken de Frontlijncoaches mee de wijk in om aan tafel te zitten met bewoners om het gesprek aan te gaan over aardgasvrij en antwoorden te geven op alle vragen. “Door een vervelend

bedrijfsongeval zat een meneer thuis. Hij had een lastige financiële situatie. Na wat vragen stellen, en veel twijfel aan zijn kant, kwam er ineens een heel persoonlijk verhaal op tafel. Daarin gaf hij ook aan dat hij graag hulp wilde. Toen dacht ik: nu bereiken we iemand die we anders niet zo snel hadden gesproken!”

Reyeroord: veel info verzamelen

In Reyeroord komt het team door het afnemen van interviews – nog voordat bekend is hoeveel de overstap naar aardgasvrij iemand gaat kosten - eerder met de bewoners in contact. Zo hopen ze, anders dan in Heindijk, al vooraf een beter beeld te krijgen van de (financiële) situatie én wensen

“We komen graag veel te weten: wat vinden bewoners eigenlijk van de aardgasvrije plannen en elektrisch koken? Wat vinden ze fijn en minder fijn aan hun wijk?”

van de bewoners. Jorien: “We komen graag veel te weten: wat vinden bewoners eigenlijk van de aardgasvrije plannen en elektrisch koken? Wat vinden ze fijn en minder fijn aan hun wijk? Hoe ervaren ze de communicatie vanuit de gemeente?”

De informatie die Jorien en medecoaches ophalen, gebruikt de gemeente om haar aanbod beter aan te laten sluiten op de behoeften van de bewoners.

Succesvol

“De bewoners geven bij ons aan dat onze persoonlijke aanpak hen een fijn gevoel geeft. Ze voelen zich gehoord en daardoor nemen ze sneller contact met ons op bij (financiële) problemen.” Dat is te merken in het aantal vervolgspraken in Heindijk. “Het is nog te vroeg om conclusies te trekken, want we hebben nog (lang) niet alle

resultaten binnen. Maar we hopen uiteraard dat het een succesvolle methodiek is en we deze werkwijze kunnen adviseren in andere wijken.”

Heeft u hulp nodig?

Het overstappen van gas naar stadsverwarming kan ervoor zorgen dat u extra kosten moet maken. Vraagt u zich af of dat financieel haalbaar is voor u? Door bijvoorbeeld schulden, een laag inkomen, hoge vaste lasten of een andere situatie. Frontlijn kan u helpen om inzicht te krijgen in uw financiën en samen op zoek te gaan naar oplossingen.

Wat kan Frontlijn voor u doen?

- Frontlijn kan u bijvoorbeeld helpen met:
- het ordenen van de administratie
 - het regelen van toeslagen of kortingen
 - te onderhandelen met een incassobureau
 - het verlagen van schulden en maandelijkse lasten

Wie zijn wij?

Frontlijn is onderdeel van de gemeente Rotterdam. Wij richten ons op mensen die ondersteuning wensen wanneer zij tegen problemen aanlopen. Deze hulp is gratis. De hulp gebeurt op verschillende leefgebieden.

HULP BIJ:



Ik wil een afspraak maken

Prima! U kunt bellen, appen of mailen met:



Jorien van Dam
06 51 50 41 03
j.vandam1@rotterdam.nl



Freek de Jong
06 43 83 54 18
f.dejong3@rotterdam.nl



De pilot Toekomstwijken

Prinsenland - Het Lage Land wordt een Toekomstwijk: een aantrekkelijk, duurzaam, gezond en toekomstbestendig woon- en leefgebied voor jong én oud. In dat plaatje past ook aardgasvrij wonen. Programmamanagers Erik Hoeflaak (Woonstad Rotterdam) en André de Groot (Gemeente Rotterdam) werken intensief samen om dit voor elkaar te krijgen. Ze vertellen hoe hun programma's met elkaar verbonden zijn en hoe zij, in samenwerking met verschillende wijkpartners, van Prinsenland - Het Lage Land een Toekomstwijk maken.



André de Groot, Erik Hoeflaak.

Het is bijna drie jaar geleden dat Prinsenland – Het Lage land werd aangewezen als toekomstige aardgasvrije wijk. “En we hadden de ambitie om dit breder aan te pakken”, vertelt Erik. “Daarom loopt hier een pilot van het project ‘Toekomstwijken’, waarin we thema’s als energie, langer thuiswonen, mobiliteit en digitalisering toekomstgericht en integraal vormgeven.” Onderdeel hiervan is het verbeterplan van de Prinsessenflats: drie seniorenflatgebouwen in de

wijk die Woonstad Rotterdam hoogwaardig wil renoveren en dus ook van het gas afhaalt.

Draagvlak creëren bij bewoners

Voor het aanpassen van de Prinsessenflats moest zeventig procent van de bewoners instemmen. Erik: “Dus gingen we met elke bewoner in gesprek over de toekomst van de flats. We willen de flats namelijk zó verbeteren dat het voldoet aan de wensen van bewoners. In elk geval moeten





bewoners veiliger en langer thuis kunnen blijven wonen en daar hoort natuurlijk bij dat woningen voldoen aan de energiesystemen van de toekomst. Ondanks het vooruitzicht op een intensief bouwtraject, waren de bewoners met dit complete verhaal al snel enthousiast over de verbouwing. Het feit dat we geen huurverhoging vroegen voor de plannen, speelde denk ik een belangrijke rol.”

Stadsontwikkeling Rotterdam is in het verlengde van deze ontwikkelingen gestart met een

inventarisatie naar de wensen van bewoners voor de inrichting van de woonomgeving rondom de Prinsessenflats. André: “We kijken bijvoorbeeld hoe we het Prinsenpark aantrekkelijker, groener en duurzamer kunnen inrichten. Zodat de looproutes en ontmoetingsmogelijkheden van toegevoegde waarde zijn voor de bewoners van de Prinsessenflats en omliggende buurten. En om ouderen te stimuleren meer te bewegen en naar buiten te gaan.”

Ouderenhub

De Prinsessenflats worden dus niet alleen technisch opgeknapt, er is bij de planvorming ook veel tijd gestoken in een behoefteonderzoek onder de bewoners. Erik: “Bewoners gaven aan elkaar niet meer te kennen, en dat ze door de bomen het bos niet meer zagen als het ging om alle voorzieningen en mogelijkheden om langer thuis te wonen. Woonstad kan deze problemen niet alleen oplossen. Daarom heb ik vervolgens wijkpartners, waaronder de gebiedsorganisatie, maatschappelijke ontwikkeling-, zorg- en welzijnspartijen, bijeengeroepen. Om samen te kijken hoe we in de behoefte van de bewoners kunnen voorzien. zo is een werkgroep rond het thema Langer Thuis ontstaan.”

“De gemeente zocht in het kader van het programma *‘Rotterdam, Ouder en Wijzer’* naar locaties om een ouderenhub in te richten”, vervolgt André. “Een centrale plek in de wijk waar voorzieningen op het gebied van wonen, welzijn en zorg op een slimme en laagdrempelige manier georganiseerd worden. Omdat we op dit vlak al samenwerkten, is Prinsenland - Het lage land aangewezen als ouderenhub. In de Prinsessenflats konden we dan

ook meteen aan de slag. Met als doel het welzijn van ouderen te verbeteren. Dit heeft geleid tot een duurzame samenwerking tussen verschillende partners.”

De (omgeving van de) Prinsessenflats op de schop

- Volledige isolatie van de woningen
- De hoogbouw is heel geschikt voor een aansluiting op het warmtenet
- Aanpassingen van verouderde binnenpakketten (indeling van het huis)
- Verbreding van balkons om meer buitenruimte te creëren
- Verbreding en verhoging van galerijen voor meer toegankelijkheid
- Aanpak veiligheid portieken en bergingen
- Vervanging van garageboxen voor mindervalidewoningen
- Meer ontmoetings- en dagbestedingsruimtes
- Directe aansluiting op het groen in de buitenruimte
- Zorg en welzijn op locatie gecoördineerd





Met z'n allen weet je meer

Erik: "In onze aanpak wordt er intensief samengewerkt tussen gemeente, corporatie, bewoners, ondernemers, zorgverleners en gebiedsnetwerkers. Hierdoor zijn al bijzondere wijkinitiatieven op gang gebracht. Het is ook fijn dat we regelmatig bijeenkomen om te vertellen waar iedereen mee bezig is. Want het toekomstbestendig en aantrekkelijk maken van een wijk krijgt niemand in z'n eentje voor elkaar. Met z'n allen weet je meer over wat er in de wijk speelt en kom je ook verder."

André: "De uitwisseling van kennis en ervaring heeft enorm geholpen om een plan te maken voor Prinsenland – Het Lage Land. Daarin is de energietransitie, van aardgasvrij tot isoleren en groene energie, een belangrijk onderdeel. Net als inspelen op het ouder worden van bewoners en de inclusieve samenleving. We hebben deze speerpunten met elkaar bepaald en we voeren het ook samen uit. Met de drive van het team komt daar dan het verhaal van de Toekomstwijk uit. Dat leerproces is mooi om te zien!"





Bewoners
meenemen in
de verandering



Bewoner aan het woord:

**“Tjonge jonge, wat
komt er nu toch
weer op ons af?”**

LEES ARTIKEL



Huiskamer Pendrecht:

**Van smakelijke
kookworkshops
tot vraagbaak**

LEES ARTIKEL



Duurzaamheidswinkel:

**Dé groene
experimenteer-
en doelwinkel**

LEES ARTIKEL



**Hoe neem je
bewoners mee in de
energietransitie?**

LEES ARTIKEL



**Verhuurder
Heimstaden**

LEES ARTIKEL



**Van jong tot oud:
Iedereen in de wijk
duurzaam**

LEES ARTIKEL



Bewoner aan het woord: "Tjonge jonge, wat komt er nu toch weer op ons af?"

Richard van der Torre en zijn vrouw wonen in een jaren 80 huis in IJsselmonde. Begin 2020 hoorden zij voor het eerst over aardgasvrij. "We ontvingen een brief van de gemeente waarin werd uitgelegd dat het de bedoeling is dat de hele wijk aardgasvrij wordt. En dat we mochten kiezen: nu meedoen of in 2027." Na lang wikken en wegen, kozen ze voor de eerste optie. Richard blikt terug op het afgelopen jaar.

"Ik schrok me eigenlijk de pleuris toen ik die eerste brief ontving! Aardgasvrij? Dat was helemaal nieuw voor mij. "Tjonge jonge, wat komt er nu toch weer op ons af?", dacht ik. Bovendien is ons energieverbruik heel hoog, maar ons gasverbruik absurd laag, als je het vergelijkt met het gemiddelde verbruik van een driepersoonshuishouden. Dus wat zouden wij ermee opschieten om van het aardgas af te gaan? Een nóg hogere energierekening?"

Goed voor de portemonnee

Toch zette de brief ons aan het denken. Toen wij tien jaar geleden ons huis kochten, lieten we alles vervangen. Van de leidingen tot de cv-ketel aan toe. Dus sloegen we aan het rekenen. Een cv-ketel gaat gemiddeld vijftien jaar mee, dat betekent dat er binnen nu en vijf jaar een nieuwe moet komen. Maar omdat aardgasvrij wordt gesubsidieerd, zou ik maar 1.500 euro kwijt zijn als we nú overstappen op het warmtenet. Dat kost dus ongeveer evenveel als dat we kwijt zouden zijn aan een nieuwe cv-ketel. En ja, toen leek het ons alsnog wel interessant.

Toch bleef ik in mijn maag zitten met ons energieverbruik en de kosten die we daar elke maand aan kwijt zijn. Nu, maar ook als we ervoor zouden



Subsidiemogelijkheden Heindijk

De gemeente biedt bewoners de kans om subsidie aan te vragen voor het overstappen op stadsverwarming. Bewoners kunnen een subsidie krijgen voor het aansluiten op stadsverwarming, bouwkundige en constructieve werkzaamheden en het afsluiten van aardgas in de woning. De eigen bijdrage is eenmalig 1.500 euro. Daarnaast kunnen bewoners 500 euro subsidie krijgen als zij elektrisch gaan koken. Eventuele meerkosten zijn voor eigen rekening.





kiezen om aan te sluiten op stadsverwarming. Regelmatig ontvangen we een nieuwsbrief over aardgasvrij van de gemeente. Op een dag stond daar een artikel in over een energiescan. We besloten ons hiervoor aan te melden. En zo geschiedde: er kwam een energiecoach langs die het huis van top tot teen naliep. Op de eerste en tweede verdieping zit het wat betreft isolatie wel snor, daar hebben we HR++ glas. Maar op de begane grond niet, daar sijpelt dus veel warmte naar buiten. En de mechanische ventilatie op zolder blijkt even oud als het huis zelf (jaren 80) en een enorme energieslurper. Nu weten we waarom onze energierekening zo hoog is.

Heel eerlijk? Ik kijk vooral naar wat goed is voor mijn eigen portemonnee. Gas wordt naar alle waarschijnlijkheid de komende jaren duurder. En volgens deskundigen zijn we straks voor stadsverwarming niet per se meer kwijt dan dat we nu kwijt zijn aan gas. Maar, dat moeten we nog maar zien. Uiteindelijk ging het balletje rollen, en na veel nadenken waren mijn vrouw en ik eruit: we gaan nu van het aardgas af. Het is zeker ook een praktische keuze, want het grote voordeel van een inductieplaat is dat het veel makkelijker schoon te maken is dan een ouderwets gasfornuis met al die pitjes en tierelantijnen.

Van nieuwsbrief tot workshop koken op inductie

Vanaf het moment dat we die allereerste brief ontvingen, heeft de gemeente ons blijvend en goed geïnformeerd. Onder andere via de nieuwsbrief. En ik bezocht de speciale bewonersavonden. Ook het huisbezoek - waarbij ze ons één-op-één uitlegden wat ons te wachten stond, en staat - was heel verhelderend. Mijn vrouw heeft meegedaan aan de workshop "koken op inductie". Al was dat meer voor de gezelligheid, omdat we in ons vorige huis al op inductie hebben gekookt. Intussen is er een aansluitplan voor onze woning gemaakt en hebben we contact gehad met keukenleverancier Bruynzeel over de opties voor de keuken.

Mindere kanten van het proces

Er zijn natuurlijk ook wat zaken die wij minder vonden. We vinden het jammer dat we óf volledig over moeten stappen, óf niet. Gedeeltelijk is in ons geval geen optie, bleek tijdens de schouw van onze woning. De afleverset komt in de meterkast te hangen, daardoor is er geen ruimte meer voor de gasmeter. Dat betekent dat we volledig van het aardgas af moeten. De aansluiting op het warmtewarmnet is prima, maar nu moet ik ook heel mijn keuken

omgooien. Ook de wijze waarop ik nu voor een kookplaat of elektrisch fornuis moet kiezen, vind ik minder prettig. Of ik zoek het uit via Bruynzeel, en zij regelen de subsidie. Of ik zoek alles volledig zelf uit. Ik had liever gezien dat de gemeente een aanbod zou doen met bijvoorbeeld drie keuzes: check, hier en hier kun je uit kiezen. Bovendien is er vanuit de gemeente wel een deal gesloten met Bruynzeel, maar alsnog vind ik het aan de prijzige kant. Het zou fijn zijn als we ook konden kiezen voor minder prijzige kookplaten.

Wachten op de overstap

Momenteel staat het proces voor mijn gevoel een beetje stil. Maar ik begrijp dat corona roet in het eten gooit en het proces bemoeilijkt. Het heeft wel wat gevolgen voor het verder verduurzamen van het huis. De mechanische ventilatie kan ik pas aanpakken als de cv-ketel weg is. En pas daarna kan ik kijken naar zonnepanelen voor op ons dak.

Het is nu dus nog even afwachten, maar we zullen denk ik wel blij zijn als we straks gasloos wonen. De gemeente heeft me verzekerd dat alles goed komt. En ik vertrouw daarop."



Huiskamer aardgasvrij Pendrecht: van smakelijke kookwork- shops tot vraagbaak

Een wijk van het aardgas afhalen is een ingrijpend proces dat veel vraagt van de bewoners. Hoe kun je bewoners optimaal informeren en ze stap voor stap meenemen in het aardgasvrij maken van hun woning? Een plek in de wijk voor gesprek, informatie, beleving en verbinding kan hierin een sleutelrol spelen. *Dus opende begin 2020 de Huiskamer aardgasvrij Pendrecht.* Nicolien Wirschell (programmamanager aardgasvrij Pendrecht) en Monica Verhoek (communicatieadviseur) vertellen hoe het idee voor de Huiskamer is ontstaan, wat er te zien en beleven is en wat de plannen zijn voor 2021.



Hoe ontstond het idee voor de Huiskamer aardgasvrij Pendrecht?

Nicolien: "In 2019 hebben we een bewonersonderzoek laten doen in Pendrecht. Daarmee wilden we inzicht krijgen in de behoeften, drempels en motivaties van bewoners om wel of niet aardgasvrij te gaan wonen. Uit het onderzoek bleek dat er veel behoefte was aan een informatiepunt, dat tegelijk een ontmoetingsplek kon zijn voor mensen uit de wijk. Een plek die vaak open is, makkelijk bereikbaar, en laagdrempelig om naar

binnen te stappen. Met die uitgangspunten – gastvrij, benaderbaar, informierend – zijn we gaan brainstormen over een concept. En dat werd de Huiskamer."

Monica: "Toevallig kwam ik niet lang daarna een leegstaand winkelpand tegen op Plein 1953. Een grote ruimte, die ook nog eens midden in hét winkelcentrum van Pendrecht staat en dus ideaal is voor onze Huiskamer."





ren waarop je aardgasvrij kunt worden en het verduurzamen van je woning. Van een kast met energiebesparende middelen zoals tochtstrips, elektrische radiatoren en infraroodpanelen tot een afleverset van stadsverwarming, warmtepomp en zonnepanelen”.

Nicolien: “Pendrechtters kunnen vrijblijvend kennismaken met de alternatieven voor aardgasvrij verwarmen. We vinden het belangrijk de bewoners te informeren over de voor- en nadelen van de alternatieven. Zo kunnen ze weloverwogen een keuze maken. Ook valt er meer te zien over het isoleren van hun huis, bijvoorbeeld via workshops en evenementen. Er staan altijd twee voorlichters klaar waar inwoners mee in gesprek kunnen gaan. Daar nemen ze echt de tijd voor; het is geen loket waar snel wat vragen worden beantwoord.”

Monica: “Verder besteden we aandacht aan opgaven die te maken hebben met de energietransitie, zoals het financiële aspect. Want het raakt mensen in hun portemonnee. We kijken naar directe energiebesparing en naar werkgelegenheid die de energietransitie oplevert. Zo hangen er in de etalage vacatures die te maken



“In de Huiskamer vind je middelen zoals tochtstrips, maar ook een afleverset voor stadsverwarming en zonnepanelen.”

De Huiskamer is in februari 2020 geopend. Was het direct een succes?

Monica: “De opening zelf was geweldig en is druk bezocht. Tv-kok Ramon Beuk verzorgde een kookshow waarin hij Surinaamse nasi maakte en tegelijkertijd de voordelen van inductie liet zien: snel, makkelijk schoon te houden en veilig. Om het kookeiland stond het vol met mensen.”

Nicolien: “De eerste zes weken na de opening hebben we ook regelmatig kookworkshops gegeven en kwamen mensen spontaan binnen om

hebben met de energietransitie, bijvoorbeeld voor monteurs, planners en procesbegeleiders. Ook leiden we buurtbewoners op tot energiecoaches. Zij krijgen een korte, laagdrempelige training en helpen daarna – tegen een vergoeding – anderen om direct te besparen op hun energierekening.





“We hopen het komende jaar nog veel met elkaar te koken én fysieke evenementen te organiseren.”

samen met bekenden te koken op inductie. Dat viel goed in de wijk. Ook hadden we een mooie aanloop met gemiddeld twaalf gesprekken per middag. Helaas werd al snel de lockdown afgekondigd en hebben we tot eind juli onze deuren moeten sluiten. Daarna zijn we weer opengegaan, onder een strikt coronaprotocol. Dat betekent dat

we niets organiseren. We voeren alleen een-op-een gesprekken en ontvangen maar een beperkt aantal mensen tegelijkertijd in de Huiskamer.

Je ziet sowieso dat de aanloop minder is tijdens de coronacrisis, omdat mensen na het boodschappen doen zo snel mogelijk weer naar huis gaan.” Door de strenge lockdown is de Huiskamer sinds december 2020 gesloten, maar opent halverwege 2021 weer.

Dat is toch wel een flinke domper. Hoe vullen jullie de coronaperiode in?

Nicolien: “We hebben de digitale huiskamer in het leven geroepen, met als succes Pendrecht Proeft. In een video bereiden twee koks vanuit de keuken in de Huiskamer elke week een nieuw recept van een inwoner uit Pendrecht. Het is zo’n ongekend succes dat we er ook mee doorgaan als de Huiskamer weer open is. Wel moeten we door de huidige lockdown even wachten met nieuwe opnames te maken.”

Monica: “De video’s worden inderdaad ontzettend goed bekeken, zowel op YouTube als TV Zuid en Open Rotterdam. Het leuke is dat we al veel verschillende gasten en gerechten hebben gehad: van exotische gerechten – zoals bulgur pilavlik en makloub – tot boerenkool met worst. Verder proberen we ook op Plein 1953 zichtbaar te

blijven om de aandacht van langlopende inwoners te trekken. Zo richten we de etalage steeds anders in. Met geveltuinjes, kerstverlichting of de knutselwerken van duurzame huizen gemaakt door kinderen van de Kinderfaculteit Pendrecht bijvoorbeeld.”

Wat zijn de toekomstplannen voor de Huiskamer?

Nicolien: “We hopen het komende jaar nog veel met elkaar te koken én fysieke evenementen te organiseren. Dat is namelijk een belangrijke pijler van de Huiskamer, vanwege de verbinding die daardoor ontstaat. In maart 2020 organiseerden we bijvoorbeeld een onderwijs- en banenmarkt met onderwijsinstellingen, werkgevers en zo’n honderd bezoekers. Het is ook de bedoeling dat partijen zoals de gebiedsorganisatie regelmatig aanwezig zijn of een spreekuur draaien. Woningcorporatie Woonstad heeft bijvoorbeeld al informatieborden hangen over het aardgasvrij maken van haar woningen. Maar het allerbelangrijkste is wel dat mensen de Huiskamer altijd weten te vinden, zodat de gesprekken over Pendrecht aardgasvrij blijven plaatsvinden.”



Duurzaamheidswinkel: dé groene experimenteer- en doewinkel

De Duurzaamheidswinkel is hét informatiepunt in IJsselmonde waar alle Rotterdammers, van woning-eigenaren en huurders tot VvE's, terecht kunnen met hun vragen over duurzaam en aardgasvrij wonen. De ambitie is helder: Rotterdammers ondersteunen met tips en adviezen, met als ultiem doel dat zij zelf aan de slag gaan met duurzaamheid en stap voor stap overstappen op schone energiebronnen. Als adviseur en ontwikkelaar is Ariane Lelieveld hier vanuit de gemeente nauw bij betrokken.



De gebiedsaanpakken in Heindijk en Reyeroord helpen bewoners bekend te laten worden met duurzaamheid in de volle breedte. "Rotterdammers hebben veel behoefte aan een plek waar ze concreet wat kunnen opsteken over aardgasvrij verwarmen, koken of douchen", vertelt Ariane. "Zo bracht een echtpaar bijvoorbeeld

eerst een bezoek aan de Duurzaamheidswinkel, voordat zij overstapten op elektrisch koken. Onze adviseurs konden het echtpaar voorlichten over de mogelijkheden en brachten hen op het juiste spoor. Ze kregen ook nog een inductiekookplaat mee naar huis om uit te proberen."





Ariane omschrijft de Duurzaamheidswinkel als een echte experimenteer- en doewinkel: "Bij duurzaamheidsmaatregelen horen allerlei nieuwe producten en ervaringen. Bij ons in de winkel maken we dit tastbaar en begrijpbaar. Bezoekers kunnen van alles horen, voelen, testen en onderzoeken hoe iets in elkaar steekt. En als ze eraan toe zijn om producten aan te schaffen, dan verwijzen wij de bezoekers door naar bijvoorbeeld de [WoonWijzerWinkel](#) waar ze nog veel meer aanbod kunnen zien en uitproberen."

De behoefte achter de vraag

Iemand die minder bekend is met het thema duurzaamheid weet misschien niet wat al die producten zijn en waarom je ervoor zou kiezen. De adviseurs van de Duurzaamheidswinkel helpen de bewoners op weg en leveren hiervoor advies op maat. Vragen van bewoners komen vaak voort uit individuele behoeften met betrekking tot wooncomfort en [energiebesparing](#). Door inzicht te krijgen in de huidige en gewenste woonsituatie, kunnen de adviseurs hen stap voor stap meeneemen in de keuze voor duurzaamheidsmaatregelen en de overstap naar aardgasvrij wonen.



"Bij duurzaamheidsmaatregelen horen allerlei nieuwe producten en ervaringen"

Ariane: "Bezoekers die eigenlijk niet weten welke mogelijkheden er zijn om duurzaam en aardgasvrij te wonen, helpen wij op weg om dit te ontdekken. De groep mensen die al wel bewust een groene

stap wil zetten, faciliteren we met een onafhankelijk adviesplan, zodat ze weten waar ze moeten beginnen en hun budget goed besteden."

Een ware beleving

"Ook comfortabel en energiezuinig wonen? Kom binnen en krijg gratis advies van een van onze experts!", vermeldt het bord voor de ingang. Wie de winkel binnenstapt, bevindt zich meteen in een compacte "groene" omgeving. Links en rechts zijn de wanden voorzien van geperste houtplaten die volhangen met kleurige informatieve posters, zonnepanelen, cv-ketels, schakelaars, een dwarsdoorsnede van een dak met isolatiemateriaal en nog veel meer.





De Duurzaamheidswinkel organiseert ook regelmatig een informatief programma, vertelt Ariane. "Ons streven is om het groepje mensen dat graag aan de slag wil, steeds groter te maken, legt ze uit. "Daarna helpen we ze op weg door hen

te informeren aan de hand van voorbeelden bij andere bewoners. We laten diverse experts en ervaringsdeskundigen hun eigen verhalen delen tijdens themabijeenkomsten, open huizen, energiemarkten en -ontbijten."

Monitoren en doorontwikkelen

De voormalige pop-up store over energiebesparing ontwikkelde zich door de jaren heen tot een toegankelijke, overzichtelijke en inspirerende Duurzaamheidswinkel in winkelcentrum Keizerswaard in IJsselmonde. Alles staat hier in het teken van circulariteit, vergroening, luchtkwaliteit, watergebruik, energie en duurzame bronnen, zoals wind en zon. De Duurzaamheidswinkel blijft de komende jaren in ontwikkeling. Ariane: "We monitoren continu de bewonersinitiatieven en gemeentelijke programma's die in het gebied spelen. Zo proberen we de Duurzaamheidswinkel te verbeteren en aan te passen op de verschillende behoeften van specifieke doelgroepen, zoals 65-plussers die al jaren in het gebied wonen en jonge gezinnen die zich nog maar net aan het settelen zijn."

De waarde van verduurzaming

Duurzaamheid is niet iets tijdelijks, benadrukt Ariane. "We willen samen met de bewoners een bijdrage leveren aan het terugdringen van de CO2-uitstoot en fijnstof, het verminderen van de hoeveelheid afval en het vergroenen van de stad: voor een gezonde woning in een gezonde

leefomgeving. Het verduurzamingsvraagstuk gaat dus verder dan alleen het verduurzamen van je woning. Het gaat ook over het verduurzamen van je levensstijl. Hier is een andere mindset en een ander gedragspatroon voor nodig." Er wordt best veel gevraagd van de Rotterdammer, maar Ariane weet zeker dat het de inzet waard is: "Duurzaamheid is niet ingewikkeld. Als een bewoner weet waar zijn behoefte ligt en begrijpt wat verduurzaming voor zijn situatie kan betekenen, dan kan verduurzamen ook gewoon heel leuk zijn! Zo hopen we mensen enthousiast te maken om daadwerkelijk aan de slag te gaan."



Hoe neem je bewoners mee in de energietransitie?

“Iedere wijk vraagt om een eigen communicatiestrategie”

Gebieden aardgasvrij maken is niet alleen voor gemeenten, maar ook voor bewoners een grote stap. Hoe bereik je de verschillende bewoners op een manier die bij hen past? En welke aanpak is het meest effectief om bewoners te activeren? Jolanda Vos-ter Wolbeek en Monica Verhoek kunnen daar als communicatieadviseurs van Heindijk, Reyeroord en Pendrecht – een aantal van de wijken die het verst zijn in de transitie – alles over vertellen.

Heindijk, Korendijk en omgeving

“We zijn in 2018 gestart in Heindijk, Korendijk en omgeving”, begint Monica haar verhaal. De energietransitie was toen nog redelijk onbekend, en ook gebiedsaanpakken waren helemaal nieuw. Omdat nog niet duidelijk was wat wel en niet zou werken, hebben we een onderzoeksbureau in de hand genomen. Zij hebben onderzocht hoe we de bewoners van deze wijk het beste konden benaderen en informeren over het aardgasvrij maken van hun woning. Uit het onderzoek bleek onder andere dat de bewoners de keuze willen hebben om gas te blijven gebruiken óf om over te stappen op een alternatief. En als ze overstappen, dan willen ze de keus hebben tussen bijvoorbeeld aansluiten op stadsverwarming of een waterpomp.”

“Klopt”, zegt Jolanda. “Maar omdat stadsverwarming het goedkoopste alternatief is voor de hele wijk, hebben we het aanbod om over te stappen op stadsverwarming zo aantrekkelijk mogelijk gemaakt. Daarnaast speelt de persoonlijke aanpak een grote rol. We zijn in 2019 langs de deuren gegaan om in gesprek te gaan met de bewoners. Dat kan helaas niet in alle wijken, maar



omdat dit gebied relatief klein is, konden we het op deze manier doen. Tijdens dat gesprek hebben we de bewoners een informatiemap aangeboden. Daarin staat alle informatie over aardgasvrij, net als de contactgegevens van mensen die we hebben aangewezen als aanspreekpunt voor bewoners. Ook dat maakt het persoonlijk: mensen weten altijd bij wie ze aan kunnen kloppen bij vragen.”



“Eten verbindt” - Communicatiemiddelen in Heindijk

Naast de informatiemap, de keuzekaart en het huisbezoek, zijn talloze andere communicatiemiddelen ingezet om de bewoners te informeren en enthousiasmeren over de overstap naar aardgasvrij:

- Er is – op initiatief van een bewoner – een multicultureel kookboek gemaakt. Hierin staan recepten van mensen uit de wijk, evenals tips voor koken op inductie. “Eten is een heel mooi thema om te gebruiken in een gebiedsaanpak”, legt Monica uit. “Want eten verbindt. Het herinnert mensen aan hun eigen land of aan bijzondere momenten, waardoor het iets is dat veel mensen aanspreekt. Alle bewoners hebben het kookboek gekregen, tijdens de kerstreceptie of in de brievenbus.”
- “Er zijn ook kookworkshops georganiseerd”, vertelt Jolanda. “Zo hebben we bewoners laten ervaren hoe het is om op inductie te koken. Een van de meest gestelde vragen is toch of koken zonder gas wel net zo prettig en goed werkt.”

Pendrecht

“Pendrecht is een veel groter gebied dan Heindijk”, legt Jolanda uit. “Bovendien hebben we hier te maken met een grotendeels andere doelgroep en andere woningtypen dan in Heindijk. Deze groepen hebben andere vragen en behoeften, en de wijk vraagt dan ook om een andere communicatieaanpak.”

“Daarom hebben we ook in Pendrecht een bewonersonderzoek laten doen”, vertelt Monica. “Wat bleek? De wijkbewoners hebben vooral behoefte aan een fysieke plek waar ze langs kunnen komen om persoonlijk hun vragen te stellen, want lang niet iedereen in de wijk is digitaal vaardig. Zo’n plek hebben we midden in de wijk, op Plein 1953, gecreëerd met de Huiskamer aardgasvrij Pendrecht. Het is een plek om informatie over energiebesparing en aardgasvrij wonen in te winnen, maar we organiseren ook regelmatig evenementen en kookworkshops. Zo proberen we de energietransitie toegankelijk en concreet te maken voor de bewoners. Het opvangen van de taalverschillen doen we door op in duidelijke en begrijpelijke taal te communiceren, want we doen als gemeente alle communicatie in het Nederlands. Wel zetten we soms de tip in een brief of folder om via een vertaalapp de inhoud te lezen.”

Een ontmoetingsplek, inspirerende verhalen en nuttige informatie - Communicatiemiddelen in Pendrecht

Hoewel veel Pendrechters behoefte hebben aan een ontmoetingsplek waar ze hun vragen kunnen stellen over de energietransitie, is er ook op andere manieren gecommuniceerd:

- Monica: “We hebben het magazine Pendrecht Post ontwikkeld, dat bij alle bewoners door de brievenbus valt. Het staat vol inspirerende verhalen en praktische artikelen over hoe je energie kunt besparen, maar ook hoe het is om aardgasvrij te wonen of op inductie te koken. Op die manier enthousiasmeren we bewoners over aardgasvrij wonen.”
- Daarnaast is er een informatiemap gemaakt die in een soort pizzadoos door de brievenbus is bezorgd. “Hierin staat essentiële informatie”, vertelt Monica. “Denk aan wat stadsverwarming is, welke subsidies er zijn, wat het aanbod om over te stappen inhoudt en wat de planning is.”



Reyeroord

“In Reyeroord is opnieuw gebruikgemaakt van een andere strategie”, vertelt Jolanda. “Mede omdat we in deze wijk vooral te maken hebben met particuliere eigenaren verenigd in VvE’s. Daarom hebben we een bureau ingeschakeld voor een social design aanpak, om te komen tot nieuwe vormen van interactie met bewoners. Zo experimenteren we met manieren om bewoners te informeren, maar dan op een heel andere manier dan we bij de gemeente gewend zijn. Dit doen we overigens naast de standaard communicatiemiddelen, zoals de huis-aan-huis brief of digitale nieuwsbrief, een website en informatiebijeenkomsten. Die middelen moet je als gemeente altijd inzetten, maar daar bereik je niet iedereen mee.”



Online bijeenkomst en kleine interventies - Communicatiemiddelen in Reyeroord

Een aantal van de communicatiemiddelen waarmee Reyeroord geëxperimenteerd heeft:

- Jolanda: "Een mooi middel in Reyeroord was een online bijeenkomst waarin we bewoners hebben geïnformeerd over de plannen in hun wijk. Een groot succes, want er waren veel deelnemers. Meer dan we gewend zijn tijdens een fysieke bijeenkomst. Bovendien werden er veel vragen gesteld via de chatfunctie. De meeste daarvan konden we direct tijdens de bijeenkomst beantwoorden. Speciaal voor VvE's hebben we aparte online bijeenkomsten georganiseerd. Daarin zijn we ingegaan op vragen als: wat wil je met je huis en met je wijk?"

- Naast de meer standaard communicatiemiddelen, zoals nieuwsbrieven, zijn ook een aantal out-of-the box middelen ingezet. Een daarvan is de Nacht Club, waarin we op een andere manier met bewoners in contact kwamen", vertelt Jolanda. "Qua tijdstip en qua insteek. Deze bijeenkomsten vinden plaats als het donker is, terwijl de gemeente normaal gesproken alleen bereikbaar is tijdens kantooruren. De centrale vraag is: waar lig jij wakker van? Zo kom je op mooie, open gesprekken over alles wat bewoners bezighoudt, ook als het gaat om duurzaamheid."

Verbinden

Monica: "De strategie voor de verschillende gebiedsaanpakken is dan op maat gemaakt, het zoeken naar meekoppelkansen maakt altijd deel uit van een gebiedsaanpak. Zo staat de energietransitie nooit op zichzelf, maar altijd in

verbinding met andere fysieke en sociaal-maatschappelijke thema's. De energietransitie levert bijvoorbeeld ook werkgelegenheid op. Door samen te werken met andere clusters binnen de gemeente, zoals Werk & Inkomen en Maatschappelijke ontwikkeling, onderzoeken we



hoe we op deze kansen kunnen inspelen en hoe bewoners hiervan kunnen profiteren. Aan ons als communicatieteam vervolgens de taak om de vacatures kenbaar te maken bij bewoners of een banenmarkt te organiseren."

"Bovendien proberen we vanuit communicatie de verbinding te zoeken met de externe partijen die in de wijk actief zijn", vult Jolanda aan. "Het is belangrijk dat we samen met nutsbedrijven

en woningcorporaties hetzelfde verhaal vertellen. Bewoners zullen alleen met de energietransitie meegaan als we laten zien: we doen dit samen."

Evalueren

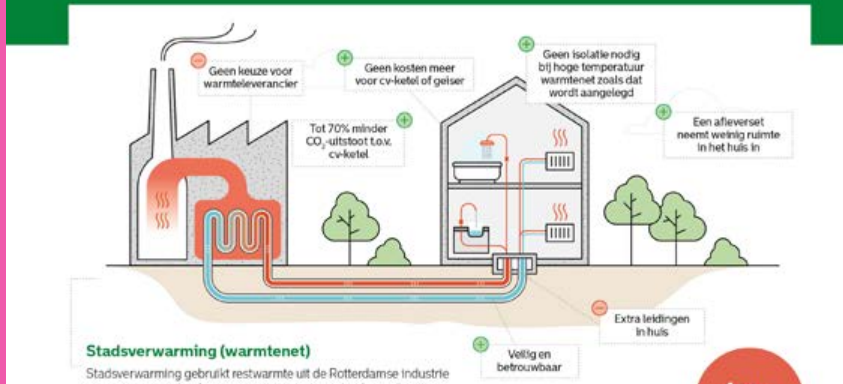
"Als je een strategie maakt, is het heel belangrijk om die te evalueren", sluit Jolanda af. "Want meten is weten.

Daarom hebben we in Reyeroord een nulmeting gedaan. Als we een tweede meting gaan doen, kunnen we zien of de aanpak die we hanteren en de middelen die we inzetten (voldoende) effect hebben. En of bewoners door de communicatieaanpak en de informatie die we ze geven ook anders zijn gaan kijken naar aardgasvrij. Zo willen we de aanpakken steeds verbeteren én weten we wat wel en niet werkt als we aan de slag gaan in andere gebieden."



Communicatiemiddelen gebiedsaanpakken aardgasvrij

Alternatieven voor aardgasvrij wonen.



Stadsverwarming (warmtenet)
Stadsverwarming gebruikt restwarmte uit de Rotterdamse industrie om woningen en het kraanwater te verwarmen. Leidingen brengen de warmte naar uw woning en in uw meterkast (in de meeste situaties, een andere plek kan ook mogelijk zijn) komt een warmteafleverset.

- Geen keuze voor warmteleverancier
- Geen kosten meer voor cv-ketel of gasketel
- Tot 70% minder CO₂-uitstoot t.o.v. cv-ketel
- Geen isolatie nodig bij hoge temperatuur warmtenet zoals dat wordt aangelegd
- Een afleverset neemt weinig ruimte in het huis in
- Extra leidingen in huis
- Veilig en betrouwbaar

Warmtepomp
Een warmtepomp haalt met behulp van een koudemiddel en elektriciteit warmte uit de buitenlucht of de bodem. Een warmtepomp bereikt een lagere temperatuur dan een cv-ketel, dit vraagt om aanpassingen in de woning.

- Niet afhankelijk van één energieleverancier
- Gebruikt relatief weinig elektriciteit
- Geluid van de warmtepomp
- Neemt veel plaats in
- Noodzakelijk: goede isolatie, speciale radiatoren of vloerverwarming. Dit kost geld.
- Duurzaam, want verwarmt op lage temperatuur
- Vanaf € 7.000 voor een lucht-warmtepomp



Word energie-coach!

Er starten weer nieuwe cursussen. Kijk op de website rotterdam.nl/pendrechttaardgasvrij

Uitnodiging

Online bewonersavond Bospolder-Tussendijken aardgasvrij

Donderdag 4 maart van 19.30 tot 20.30 uur

Pendrecht Post

najaar 2020

8 bespaartips

'Isoleren levert je meer geld op dan sparen'

Zonder vuur de lekkerste maaltijden op tafel

Minder kopzorgen dankzij stadsverwarming



Energieconferentie Rozenburg
oktober 2020



Online bewonersbijeenkomst Reyeroord
december 2020

Informatiemap

Fasen na ontvangst aanbod Pendrecht Zuid.

1. Ontvangst aanbod
2. ...
3. ...
4. ...
5. ...
6. ...
7. ...
8. ...
9. ...
10. ...
11. ...
12. ...



Helaas, we hebben u weer gemist!

De gemeente Rotterdam wil graag met u persoonlijk in gesprek over aardgasvrij wonen.

Vandaag zijn wij bij u langs geweest. Helaas was u niet thuis.

Wilt u contact met ons opnemen? (010) 267 50 15 of aardgasvrij.heindijk@rotterdam.nl

Wij horen graag van u!

Ontzorg-aanbod elektrisch koken

Aardgasvrij Heindijk, Korendijk en omgeving




Gemeente Rotterdam

ATAG

bruynzeel KEUKENS

Nieuwsbrief

Februari 2021

In deze nieuwsbrief informeren wij u over de eerste stappen op weg naar een aardgasvrij Reyeroord.

Energierkening en VvE bijeenkomst

In Reyeroord werken we samen aan een mooie toekomst voor de wijk. Reyeroord gaat in de toekomst van het aardgas af. Dat betekent dat we in Reyeroord straks geen aardgas meer gebruiken om huizen te verwarmen, te koken en te douchen. Dat is veiliger en duurzamer. Met deze nieuwsbrief informeren wij u over de voortgang van het project aardgasvrij Reyeroord.

Als huiseigenaar kiest u straks zelf of u aardgasvrij wordt, als huurder beslist uw verhuurder daar in eerste instantie over. Let daarom goed op, welke informatie is bedoeld voor huiseigenaren of voor huurders.

Op 10 december was een succesvolle digitale informatiebijeenkomst over aardgasvrij Reyeroord. Hierbij waren 100 Reyeroorders aanwezig. Dit laat zien dat het onderwerp leeft in de wijk. Tijdens deze avond hebben we veel vragen van bewoners kunnen beantwoorden. De drie meest gestelde vragen lichten we er nog even uit:

Mag ik als huiseigenaar echt zelf kiezen of ik de overstap naar aardgasvrij maak? Ja. De keuze of je overstapt op stadsverwarming is een eigen, vrije keuze, wij verplichten u tot niets. U kunt er ook voor kiezen niet over te stappen en aardgas te blijven gebruiken. Uiteindelijk moet Nederland in 2050 wel helemaal aardgasvrij zijn, mogelijk zelfs eerder.

Wat gaat de overstap van aardgas naar stadsverwarming mij als huiseigenaar kosten? Dat weten we nu nog niet, we zijn nog druk bezig alle rekensoorten te maken. Wij streven ernaar dat de eigen bijdrage voor eigenaar-bewoners ongeveer even hoog zal zijn als de aanschaf en installatie van een nieuwe cv-ketel. Het college van burgemeester en wethouders bepaalt de hoogte van de eigen bijdrage.

Is stadsverwarming even warm? Ja, stadsverwarming levert dezelfde temperatuur warmte als een cv-ketel, tussen de 70 en 80 graden Celsius. De radiatoren in uw woning worden dus even warm, net als het warme water onder de douche en in de keuken.

Ook kregen we veel vragen over de energierekening. We organiseren een digitaal spreekuur. U leest hierover in het volgende blokje.

Heeft u de bewonersavond gemist? Met deze QR-code kunt u direct de informatieavond via YouTube bekijken. Of kijk op: www.duurzaam010.nl/wijk/reyeroord Hier staat de link ook.

www.duurzaam010.nl/wijk/reyeroord

Cadeaubon Gratis Ledlampen

Cadeaubon voor een gratis ledlampset ter waarde van 15 euro. Deze bon is geldig tot 29 februari 2020.

Deze cadeaubon is voor eigenaren Heindijk, Korendijk e.o. en niet inwisselbaar voor geld.

U kunt de gratis ledlampset ophalen in de Duurzaamheids-winkel, Keizerswaard 80, dinsdag t/m zaterdag van 12.30 - 16.30 uur.

2050

So zorgen we er samen voor dat in 2050 alle woningen aardgasvrij zijn.

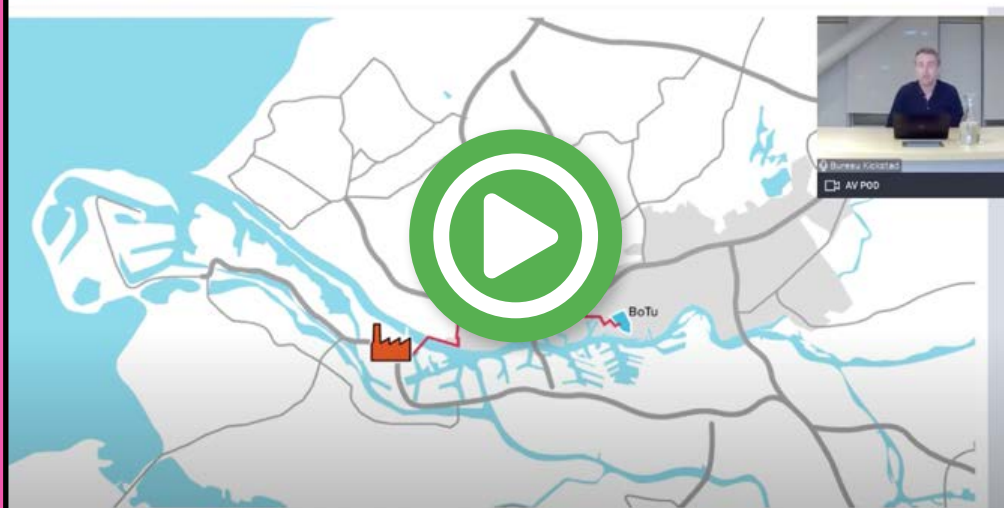
Online bewonersbijeenkomst Prinsenland-Het Lage Land januari 2021

Fasen na ontvangst aanbod Pendrecht Zuid.

Voor eigenaar-bewoners met een eigen cv-ketel/gaskachel/moederhaard.

1. Meer informatie?
 - Technisch mail verstuurt
 - Afpraak voor persoonlijke toelichting in de huiskamer bij een eigen afgevaardigde
 - Informatiebijeenkomst, zie www.duurzaam010.nl
 - Bezoek aan de activiteiten in de huiskamer van (het) 303
2. U doet mee? Vult u dan het informatieformulier in en stuurt het, lever deze in bij de huiskamer
3. Als u appartementsgenoot bent, moet de VvE, akkoord gaan met de aanleg van stadsverwarming in de collectieve ruimtes.
4. Najaar 2022: go of no go aanleg stadsverwarming per cluster
5. Bij een go sturen we een gegevens door naar Vattenfall
6. Vattenfall neemt contact met u op voor een afspraak over de technische checks in uw woning, de zogenaamde warme opname
7. U ontvingt een aanpakplan en bekeert het contract.
8. U stapt over op elektrisch koken (indien van toepassing)
9. Bij gaskachel of moederhaard zorgt u bijtijde voor top stadsverwarming werkende radiatoren en het bijbehorende leidingenwerk (indien van toepassing)
10. Aankondiging van de werkzaamheden in de straat en de woning (werk planning aanleg Vattenfall)
11. Verbouwing en aansluiting op stadsverwarming
12. U betaalt de aanbudoftopdrage

Online bewonersavond Bospolder-Tussendijken aardgasvrij



Online bewonersbijeenkomst Bospolder-Tussendijken maart 2021

Rozenburg Aardgasvrij

Aardgasvrij

Nummer 2 - Januari 2021

In deze nieuwsbrief

- Nieuwsbrief Rozenburg Aardgasvrij | januari 2021
- Bewonersvragen over 'Rozenburg aardgasvrij'
- Digitaal vragenuur: duurzaam en aardgasvrij wonen
- Klankbordgroep 26 januari
- Subsidie Energiebesparing Eigen Huis (SEEH) ook voor VvE's met verhuurders
- Ressor Wonen bouwt 44 duurzame seniorenwoningen
- Snelle bespaartip: plaats tochtstrips en -borstels

Nieuwsbrief Rozenburg Aardgasvrij | januari 2021

Met deze nieuwsbrief houden we u op de hoogte van alles wat er gebeurt rondom het aardgasvrij maken van Rozenburg en duurzaam wonen. Kent u meer mensen die op de hoogte willen blijven? Stuur deze nieuwsbrief dan gerust naar hen door. Heeft u deze nieuwsbrief doorgestuurd gekregen, en wilt u hem voortaan altijd automatisch in uw mailbox ontvangen? Meld u dan aan via [deze link](#).

Uitnodiging

Let op: er ligt een cadeau voor u klaar!

Kerstreceptie Aardgasvrij

Heindijk, Korendijk e.o.

Datum: woensdag 11 december 2020
Tij: 18.30 - 19.30 uur
Plaats: R.K. Parochie, Rijswijk 17, 3079 MC, Rotterdam

Workshops voor kinderen

Hapjes uit diverse culturen (ook vego en Halal)

Energiecoaches voor tips

Prijsvraag met mooie cadeaus

Deelname aan alle activiteiten is gratis!

Graag tot woensdag 11 december!

Heindijk Aardgasvrij
Telefoon: (010) 267 50 15
Email: aardgasvrij.heindijk@rotterdam.nl
Website: www.rotterdam.nl/heindijk/aardgasvrij



Huurders meenemen in aardgasvrij: de aanpak van commercieel verhuurder Heimstaden

In Rotterdamse wijken staan woningen van particuliere eigenaren naast die van commerciële verhuurders en sociale huurwoningen. De gemeente heeft als regisseur van de gebiedsaanpak aardgasvrij te maken met al deze vastgoedeigenaren. Zo werkt de gemeente in Heindijk samen met commercieel verhuurder Heimstaden om de switch naar aardgasvrij te maken. Welke ambities, overwegingen en aanpak brengt Heimstaden in de praktijk in deze pilotwijk?

De van oorsprong Scandinavische verhuurder Heimstaden is sinds 2018 actief in Nederland. De organisatie verhuurt 1.250 woningen in Rotterdam, onder meer in de pilotwijken Heindijk, Reyeroord, Pendrecht en Het Lage Land. Hiermee maakt de organisatie actief deel uit van de aardgasvrije toekomstplannen voor Rotterdam. Heimstaden is bovendien de eerste commerciële verhuurder die in Rotterdam als onderdeel van een gebiedsaanpak aardgasvrij overstapt op stadsverwarming.

Eva Binas is sustainability manager bij Heimstaden en vanuit die rol nauw betrokken bij de verduurzaming van de woningvoorraad. "Onze ambitie is om onze huurders een prettig woonklimaat te bieden dat tegelijkertijd duurzaam is", vat Eva de doelstellingen samen. "Wij hebben daarom voor een langetermijnaanpak gekozen. Als we ons woningaanbod uitbreiden, doen we dat met de intentie om die woningen niet meer te verkopen. Dat maakt het mogelijk om te investeren in duurzame maatregelen die pas op de lange termijn hun vruchten afwerpen."



Een goed verhaal

Heindijk is de eerste Rotterdamse pilotwijk waar de schop de grond in gaat voor de aanleg van het warmtenet, naar verwachting in de loop van 2021. De buurt telt in totaal 638 woningen, waarvan twintig in het bezit zijn van Heimstaden. "Dit zijn allemaal eengezinswoningen gebouwd aan het einde van de jaren 70", vertelt Eva. "Vijftien van de twintig huurders hebben het principe-akkoord ondertekend, wat onder andere inhoudt dat ze overstappen op stadswarmte en elektrisch koken."





Vanuit de eigen duurzame ambities was het voor Heimstaden een logische keuze om mee te doen met gebiedsaanpakken in de pilotwijken. “We streven naar een klimaatneutrale toekomst en hebben ons om die reden verbonden aan het Rotterdamse klimaatakkoord, de nationale doelstellingen en de Parijse ambities als het gaat om CO₂-reductie.” Vervolgens rees de grotere vraag: hoe neem je als verhuurder de bewoners mee in deze plannen? Eva: “Wij willen altijd een goed verhaal richting onze huurders kunnen vertellen. Dat hangt met twee dingen samen: de betaalbaarheid voor huurders en hun wooncomfort.” In Heindijk zocht Heimstaden contact met de bewoners. “We wilden horen wat hun vragen, zorgen en wensen zijn. We willen namelijk alleen

overstappen als zij er positief tegenover staan”, aldus Eva. “Uit de gesprekken bleek dat mensen vooral benieuwd waren naar de praktische zaken: wanneer vinden de werkzaamheden plaats en hoeveel last heb ik daarvan? En gaan m’n woonlasten na de overstap omhoog? Opvallend was dat de meeste mensen wel gelijk al overtuigd waren van het nut en de noodzaak van aardgasvrij wonen.”

Balans tussen investering en verbetering

Op dit moment is Heimstaden in gesprek met warmteleverancier Vattenfall en de gemeente om het concrete aanbod richting bewoners uit te werken. De belangrijkste pijlers daarvan zijn al bepaald. “Heimstaden betaalt de overgang op stadsver-

warming en de inductiekookplaat”, vertelt Eva. “Maar deze verandering willen we ook aangrijpen om de bewoners een nog completer aanbod te doen voor het verbeteren van de woning. Tijdens de gesprekken merkten we dat er veel interesse bestond voor een verbeterd wooncomfort. Daarom willen we in de woningen aan de slag met gevel- en dakisolatie. We werken uit wat de investering in isolatie betekent voor het wooncomfort en de energielasten voor de huurders – en welke financiële bijdrage we in dit geheel aan de bewoner kunnen vragen. Dit zal onder meer afhangen van de afspraken rondom stadsverwarming die we met Vattenfall en de gemeente maken.”

Samenwerking in Heindijk

Eva is erg te spreken over de samenwerking met de gemeente. Deze neemt volgens haar een goede regierol in richting de diverse partijen in de wijk. Hierdoor kunnen alle betrokkenen de gesprekken over mogelijkheden en dilemma’s goed voeren met elkaar. Dat de plannen voor de pilotwijken al ver zijn uitgewerkt, speelt daarin een sleutelrol. “De communicatie vanuit de gemeente richting de bewoners is proactief, en wij als Heimstaden profiteren daarvan. Bijvoorbeeld doordat wij via de

bestaande nieuwsbrieven een platform hebben om onze boodschap bij de wijkbewoners te brengen.”

Toch zitten er ook wat kleine haken en ogen aan het meedoen met de communicatie vanuit de gemeente. “De gemeente heeft met veel verschillende soorten bewoners te maken en communiceert bijvoorbeeld direct met particuliere eigenaren. Het kan dan voorkomen dat zo’n woningeigenaar de buurman of buurvrouw is van een van onze huurders. Als ze met elkaar praten, merkt onze huurder bijvoorbeeld dat zijn buurman al een aanbod vanuit de gemeente heeft gekregen. Het aanbod dat wij uiteindelijk zullen doen, is natuurlijk niet precies hetzelfde als het aanbod vanuit de gemeente. Dat leidt wel eens tot verwarring.”

Van elkaar leren

Een pilotwijk, een proeftuin; er is bovenal ruimte om te leren binnen Heindijk, vindt Eva. “Het allerbelangrijkste is om met elkaar in gesprek te blijven – als stakeholders in de wijk en als verhuurder met onze huurders. We moeten van elkaar leren en ook niet terughoudend zijn om hulp te vragen aan een andere partij. Alleen zo bereiken we duurzame wijken waar het prettig wonen is.”



Van jong tot oud: Iedereen in de wijk duurzaam. Zo betrek je bewoners bij de gebiedsaanpak aardgasvrij

Wat is het verband tussen de gebiedsaanpak in Prinsenland – Het Lage Land en een speeltuinvereniging in die wijk? Naoual Loiazizi, adviseur duurzaamheid van gemeente Rotterdam, legt het uit. “Het is belangrijk om als gemeente zichtbaar en herkenbaar te zijn in de wijk. Aansluiten bij bestaande initiatieven werkt daarbij heel goed.”



Naoual Loiazizi en Marnix Stams.

Ruim, groen en rustig. Prinsenland – Het Lage Land is een echte tuinstad vlakbij de grote stad, begint Naoual. “De meeste woningen zijn zo’n zestig jaar oud. De mensen die er wonen, zijn vaak nog steeds de eerste bewoners. Het is best een vergrijsde wijk dus én toe aan renovatie. Woningcorporaties zijn er dan ook volop aan

het investeren, bijvoorbeeld door de woningen opnieuw te isoleren en galerijen te verbreden. Dit alles maakt Prinsenland – Het Lage Land interessant voor de gemeente: er zijn veel pilots in de wijk rondom langer thuis wonen, duurzaamheid en aardgasvrij. De wijk hoort dan ook bij de eerste gebieden die van het aardgas afdgaan.”





“Van radiatorfolie tot verwarmingsbuizen en van een ledlamp tot een elektrisch kooktoestel – in de Buurt- en Speeltuinvereniging Lage Land kunnen bewoners zien wat het is en hoe het werkt.”

alleen te bezuinigen op energieverbruik, zijn we toen ook gaan investeren in duurzaamheid, zoals zonnepanelen en isolatie. Want daar heb je in de toekomst het meeste rendement van.”

Speeltuinvereniging met een voorbeeldfunctie

Die boodschap wilde Marnix ook meegeven aan de leden van de vereniging. “Toen we besloten om een voorbeeldfunctie te gaan vervullen, hebben we – vooral voor budget – aangeklopt bij de gemeente. Ons initiatief is toen meteen omarmd. Win-win, want zo worden wij gesteund in onze ambitie om de duurzaamste speeltuin van Rotterdam te worden. En voor de gemeente is het een extra, centraal punt in de wijk waar ze bewoners kunnen informeren over aardgasvrij en duurzaam.”

Een vraagbaak op ontmoetingsplekken

De gebiedsaanpak staat niet op zichzelf: het is onderdeel van een grotere transitie naar een Toekomstwijk waarin duurzaamheid, vergrijzing én de energietransitie worden aangepakt. Naoual: “We kunnen ons voorstellen dat bewoners vragen

hebben over al die verschillende ontwikkelingen in hun wijk. Daarom willen we als gemeente in eerste instantie een vraagbaak zijn voor bewoners. We werken aan onze zichtbaarheid en herkenbaarheid in de wijk, bijvoorbeeld door aan te sluiten bij bestaande initiatieven en veelgebruikte ontmoetingsplekken.”

Een van die ontmoetingsplekken is Buurt- en Speeltuinvereniging Het Lage Land. Hier kunnen kinderen buitenspelen, maar de vereniging organiseert ook activiteiten en ouderen kunnen er biljarten. Een plek waar jong en oud samen komen dus. Marnix Stams is voorzitter van de vereniging en vertelt over de samenwerking met de gemeente: “Een paar jaar geleden zagen we onze energierekening flink stijgen. In plaats van

De speeltuin geeft een mooi signaal af naar de bewoners, vindt ook Naoual. “Ze laat zien dat het niet altijd moeilijk hoeft te zijn om duurzamer te wonen en leven. En dat van het aardgas af gaan zo erg nog niet is. De speeltuin is dan ook een belangrijke schakel in de communicatie naar bewoners over duurzaamheid en aardgasvrij.”





pannenset, zodat bewoners het zelf kunnen uitproberen. Door de kennis te delen en duurzame oplossingen zichtbaar te maken, betrekken we bewoners bij de toekomst.”

“Ook organiseren we educatieve activiteiten voor kinderen”, gaat Marnix verder. “We leren ze bijvoorbeeld zuinig omgaan met water en er is een kinderkookclub waar ze leren over inductie. Als de coronamaatregelen het weer toelaten, gaat ook een spreekuur van start. Daar kunnen bewoners dan informatie krijgen van de gemeente over duurzaam wonen en subsidieregelingen.”

Bereidheid om duurzaam en aardgasvrij te wonen

Naoual: “De meerwaarde van onze samenwerking zit voor ons in het ontmoeten van bewoners op een plek die voor hen comfortabel voelt. Hier delen we informatie en zo krijgen bewoners te weten wat er écht speelt en leeft in de wijk. Mijn boodschap is dan ook: ga de wijk in en zoek de centrale ontmoetingsplekken op. Marnix beaamt dit: “We vertellen samen het verhaal. Dat draagt bij aan de bereidheid van de bewoners om duurzamer én aardgasvrij te wonen en leven in de toekomst.”

Informatiepunt en educatieve activiteiten

“Met het budget van de gemeente hebben we onder andere een informatiepunt ingericht over duurzaamheid en energiebesparing”, vertelt Marnix. “Van radiatorfolie tot verwarmingsbuizen en van een ledlamp tot een elektrisch kooktoestel – hier kunnen bewoners zien wat het is en hoe het werkt. Het kooktoestel is ook te leen, inclusief



Colofon

Gebiedsaanpakken aardgasvrij. Een kijkje in de keuken.

Is een uitgave van de gemeente Rotterdam.

Realisatie en eindredactie:

Publiquest – Leene Communicatie

Ontwerp:

Publiquest – Pony Design Club

Fotografie:

500Watt

Anuskha Klaverdijk

David Rozing

Eric Fecken

Florian Braakman

Irene Hoekstra

Iris van den Broek

Jan van der Meijde

Jan van der Ploeg

Joep Boute

Paul van der Blom

Peter Gooris

Peter Schmidt

Rhalda Jansen

Disclaimer:

De foto's waarop geen 1,5 meter afstand wordt gehouden, zijn voor de coronapandemie gemaakt.

Deze uitgave is met uiterste zorg gemaakt. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar worden gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de gemeente Rotterdam.

Copyright 2021

© Gemeente Rotterdam

Meer weten over de gebiedsaanpakken?

Kijk op: www.duurzaam010.nl/aardgasvrije-wijken